

ЛУИДЖИ ПИРАНДЕЛО

ХЕНРИХ IV

ПИЕСА

Превод от италиански: Светозар Златаров, 1975

chitanka.info

ЛИЦА

... (Хенрих IV)

Маркиза Матилда Спина

Фрида, нейна дъщеря

Младият маркиз Карло ди Ноли

Барон Тито Белкреди

Доктор Дионизио Дженони

Четирима мними тайни съветници:

1. Ландолфо (Лоло)

2. Ариалдо (Франко)

3. Ордулфо (Момо)

4. Бертолдо (Фино)

Два пажа в подходящи костюми

Действието се развива в наши дни, в уединена вила в Умбрия.

Заб. При поставяне на трагедията ще е добре да отпадне краткият пасаж от първо действие, заграден в големи скоби, за да не се нарушава бързият сценичен ритъм.

ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

Салон във вила, грижливо подреден, тъй че да представлява тронната зала на Хенрих IV в Гослар — каквато навярно е била. Ала сред старинната наредба на стената в дъното бият на очи два съвременни портрета с маслени бои в естествена големина. Те са поставени невисоко от пода, на цокъл, облицован с дърворезба, който се простира по дължината на цялата стена и е достатъчно издаден и широк, та да може човек да седне на него като на дълга пейка. Единият портрет е отдясно, другият отляво на трона, разположен на сред стената. Престолът се връзва в цокъла и нарушава целостта му с императорското си кресло и ниския си балдахин. Портретите са на мъж и жена, и двамата млади, пременени в карнавални костюми: мъжът като Хенрих IV, а жената като Матилда Тосканска. Врати — вляво и вдясно. При вдигането на завесата двама пажа, сякаш изненадани, скачат от цокъла, на който са се излегнали и застават като изваяни от двете страни на трона, с алебарди в ръце. Малко след това от втората врата вдясно влизат Ариалдо, Ландолфо, Ордулфо и Бертолдо: младежи, на които маркиз Карло ди Ноли плаща, за да играят ролята на тайни съветници от низшата аристокрация в двора на Хенрих IV. Облечени са в костюми на немски благородници от XI век. Бертолдо, чието истинско име е Фино, сега за първи път влиза в своята роля. Тримата му другари му обясняват, като в същото време се подиграват с него. Цялата сцена трябва да се изпълни с игрив и жив ритъм.

ЛАНДОЛФО

(към Бертолдо, продължава започнатото обяснение)

... А това е тронната зала!

АРИАЛДО

В Гослар!

ОРДУЛФО

Или ако искаш — в замъка на Хари!

АРИАЛДО

Или във Вормс.

ЛАНДОЛФО

Според епизода, който играем, залата се мести заедно с нас: ту тук, ту там.

ОРДУЛФО
В Саксония!

АРИАЛДО
В Ломбардия!

ЛАНДОЛФО
На Рейн!

ЕДИН ОТ ПАЖОВЕТЕ

(без да се помръдне, като едва движи устни)

Пст! Пст!

АРИАЛДО

(обръща се при повикването)

Какво има?

ПЪРВИ ПАЖО

(продължава да стои като статуя, полугласно)

Ще влезе ли, или няма да влезе?
(Има пред вид Хенрих IV.)

ОРДУЛФО

Няма, няма. Той спи. Стойте си спокойно.

ВТОРИ ПАЖ

(като се раздвижва едновременно с първия поема си дъх и отива да се излегне отново на цокъла)

Ух, господи! Можеше веднага да ни кажете!

ПЪРВИ ПАЖО

(приближава се към Ариалдо)

Моля, имате ли клечка кибрит?

ЛАНДОЛФО

Ой! Не, тук в никакъв случай лула!

ПЪРВИ ПАЖО

(докато Ариалдо му поднася запалена клечка)

Няма, няма, ще изпуша само една цигара.

(Запалва я и отива да се излегне и да пуши на цокъла.)

БЕРТОЛДО

(който през това време е огледал объркано и учудено залата, после дрехата си и облеклата на своите другари)

Вижте, извинете... тази зала... тези облекла... За кой Хенрих IV става дума?... Не разбирам добре: наистина ли не е онзи, френският?

При този въпрос Ландолфо, Ариалдо и Ордулфо избухват в шумен смях.

ЛАНДОЛФО

(без да престава да се смее, сочи Бертолдо на другарите си, които също не спират да се смеят, сякаш ги кани да продължат да му се подиграват)

Онзи, френският, чуйте какво говори!

ОРДУЛФО

(както по-горе)

Мислел, че е френският!

АРИАЛДО

Хенрих IV Немски, драги! Салическата династия!

ОРДУЛФО

Великият и трагичен император!

ЛАНДОЛФО

Онзи от Каноса! И ние водим тук ден по ден ужасната война между държавата и църквата! Разбираш ли?

ОРДУЛФО

Империята срещу папството! Нали разбираш?

АРИАЛДО

Антипапи срещу папи!

ЛАНДОЛФО

Крале срещу антикрале!

ОРДУЛФО

И война срещу саксонците!

АРИАЛДО

И срещу всички бунтовни князе!

ЛАНДОЛФО

Срещу самите синове на императора!

БЕРТОЛДО

(при тази лавина от сведения прикрива главата си с ръце)

Разбрах! Разбрах! Ето, затова не съумях да се ориентирам, като видях, че съм облечен тъй и влязох в такава зала. Аз си казах съвсем правилно: това не са дрехи от шестнадесети век!

АРИАЛДО

Какъв ти шестнадесети век!

ОРДУЛФО

Тук сме между хилядната и хиляда и стотната година!

ЛАНДОЛФО

Сам можеш да пресметнеш: щом на двадесет и пети януари хиляда седемдесет и първа се намираме пред Каноса...

БЕРТОЛДО

(все повече объркан)

Ой, боже мой, ами че тогава всичко пропада!

ОРДУЛФО

Ами да! Щом си очаквал да попаднеш във френския двор!

БЕРТОЛДО

Цялата ми историческа подготовка...

ЛАНДОЛФО

Слушай, драги, тук сме четиристотин години по-рано! Наивен си като пеленаче!

БЕРТОЛДО

(кипва)

Ама можеше да ме предупредите, боже мой, че става дума за оня, немския, а не за Хенрих IV Френски! През петнадесетте дни, които ми дадоха да се подготвя, само аз си знаех колко книги съм прехвърлил!

АРИАЛДО

Извинявай, ама не знаеше ли, че нашият беден Тито бе Адалберт Бременски?

БЕРТОЛДО

Какъв ти Адалберт! Вятър, знаех!

ЛАНДОЛФО

Слушай, виж как стоят работите! След смъртта на Тито, младият маркиз Ноли...

БЕРТОЛДО

За него казвам! Тъкмо той е виновен! Какво му струваше да ми каже!

АРИАЛДО

Навярно е мислел, че знаеш!

ЛАНДОЛФО

... Той не искаше да назначи заместник на Тито. Смяташе — достатъчни сме, тъй както си бяхме — трима. Но онзи започна да вика: „Изгонили са Адалберт...“ Защото — разбираш ли — той си въобразяваше, че бедният Тито не е умрял, а че в качеството си на епископ Адалберт е бил пропъден от двора му от враждебно настроените епископи на Кьолн и Майни.

БЕРТОЛДО

(хваща се с две ръце за главата)

Но аз нищичко не зная от цялата тази история!

ОРДУЛФО

Е, тогава тежко ти, драги мои!

АРИАЛДО

А най-лошото е, че и самите ние не знаем кой си ти.

БЕРТОЛДО

И вие ли? Дори и вие ли не знаете чия роля трябва да играя?

ОРДУЛФО

Хм! „Бертолдо“.

БЕРТОЛДО

Но кой Бертолдо? И защо Бертолдо?

ЛАНДОЛФО

„Изгонили са Адалберт от моя двор? Тогава аз искам Бертолдо! Искam Бертолдо!“ — Тъй започна да вика.

АРИАЛДО

И ние тримата се погледнахме в очите: кой ли ще да е този Бертолдо?

ОРДУЛФО

И ето как ти стана „Бертолдо“, драги мой!

ЛАНДОЛФО

Ти прекрасно ще го изиграеш!

БЕРТОЛДО

(кипва и тръгва да си върви)

Хо, аз няма нищо да играя. Покорно благодаря! Отивам си!
Отивам си!

АРИАЛДО

(заедно с Ордулфо го задържа, като се смее)

Чакай, успокой се, успокой се!

ОРДУЛФО

Ти няма да си глупавият Бертолдо от приказката!

ЛАНДОЛФО

За твое утешение — и ние също не знаем кои сме. Той е Ариалдо, ето ти Ордулфо, а аз съм Ландолфо... Тъй ни нарича. И ние вече свикнахме. Но кои сме ние всъщност? Имена от онази епоха! И твоето трябва да е име от същата епоха — „Бертолдо“. Единствен между нас бедният Тито имаше истинска историческа роля: на Бременския епископ. И наистина приличаше на епископ. О! Прекрасен беше, бедният Тито!

АРИАЛДО

И още как! Та той можеше да учи ролята си от книгите!

ЛАНДОЛФО

И командуваше всички, дори негово величество: налагаше му се, ръководеше го като истински съветник и наставник. Ех, и ние сме уж „тайни съветници“, но само тъй, за бройка: в историята е писано, че Хенрих IV бил мразен от висшата аристокрация, защото се бил обградил в двора с младежи от дребната аристокрация.

ОРДУЛФО

Дребната аристокрация — това сме, значи, ние.

ЛАНДОЛФО

Тъй: дребни кралски васали, предани, малко разпуснати, веселящи...

БЕРТОЛДО

И аз ли трябва да съм весел?

АРИАЛДО

И таз добра, разбира се! Като нас!

ОРДУЛФО

Предупреждавам те — никак не е лесно!

ЛАНДОЛФО

Наистина, жалко за нашите усилия! Защото виждаш, картината е завършена: с нашите костюми бихме могли да се появим в някоя историческа пиеса, като ония, които днес имат такъв успех в театрите. Историята на Хенрих IV предлага сюжети не за една, а за много трагедии. Но какво да се прави? Ние четиримата тук и ония двама нещастници там,

(сочи пажовете)

дето стърчат прави като препарирани край престола — си стоиме така. Стоиме си, без някой да се заеме с нас и да ни накара да представим някоя пиеса. Сякаш, как да кажа, има форма, а няма кой да влее съдържание! По-лошо, отколкото е било с истинските тайни съветници на Хенрих IV. Вярно, и тях никой не ги е карал да играят в пиеса, ала поне не са знаели, че трябва да играят роля, и ако са вършили нещо, то е било ей тъй, не е било роля, а техният живот. Изобщо вършели всичко в свой интерес и във вреда на другите, продавали длъжности и тъй нататък. А ние си стоим тук, облечени по този начин, в този прекрасен двор... И какво правим? Нищо... Като

марионетки, закачени на стената, които чакат някой да ги задвижи насам или натам и ги накара да кажат някоя дума.

АРИАЛДО

О, не, драги мой! Извинявай, ама трябва да отговаряме в подходящия тон. В подходящия тон! Тежко ти, ако се обърне към теб и не съумееш да му отговориш, както той иска!

ЛАНДОЛФО

Да, да! Съвсем вярно!

БЕРТОЛДО

Щом е тъй, аз как ще отговарям в подходящия тон, като съм се подготвил за Хенрих IV Френски и едва сега откривам — той бил Хенрих IV Немски?

Ландолфо, Ордулфо, Ариалдо отново се смеят.

АРИАЛДО

Ти трябва още сега, веднага да поправиш грешката си.

ОРДУЛФО

Спокойно! Ще ти помогнем.

АРИАЛДО

Оттатък имаме много книги! На първо време е достатъчно да ги прехвърлиш.

ОРДУЛФО

Все ще научиш нещичко...

АРИАЛДО

Виж!

(Обръща го и го кара да погледне към портрета на маркиза Матилда на стената в дъното.)

Я кажи например, коя е онази там?

БЕРТОЛДО

(като гледа натат)

Онази там ли? Извинявайте, ама първо да ви кажа — струва ми се, съвсем не е в подходящия тон: да сложат съвременни картини тук сред цялата таз почтена древност.

АРИАЛДО

Имаш право. И наистина по-рано ги нямаше. Там зад двете картини има ниши. В тях трябваше да поставят статуи, изваяни в стила на тогавашното време. Но нишите останаха празни и ги закриха с двата портрета.

ЛАНДОЛФО

(прекъсва го и продължава)

Които сигурно щяха да представляват нарушение на тона, ако наистина бяха портрети.

БЕРТОЛДО

А какво са? Не са ли портрети?

ЛАНДОЛФО

Да, ако отидеш да ги пипнеш — ще се окаже, че са портрети. Но за него,

(сочи с тайнствен вид надясно, като има пред вид Хенрих IV)

който никога не ги докосва...

БЕРТОЛДО

Не са ли? Какво са тогава за него?

ЛАНДОЛФО

Имай пред вид, то е лично мое тълкование. Но вярвам, в основата си е правилно. Те са образи. Образи като например... Както би ги отразило едно огледало ясно ли е? Онзи образ там

(сочи портрета на Хенрих IV)

представлява самият той, какъвто живее в тази тронна зала, която е каквато трябва да бъде — в съгласие със стила на епохата. Прощавай, ама какво чудно има? Ако сложат пред тебе огледало, ти няма ли да се видиш такъв, какъвто си днес, жив, макар и облечен в древни одежди? Е добре, там на стената все едно, че има две огледала, които отразяват живи образи, тук сред един свят — ти не се безпокой — ще видиш, ще видиш, като поживееш с нас, как всичко това за тебе също ще оживее.

БЕРТОЛДО

Ох! Имайте пред вид, че нямам намерение да полудявам тук!

АРИАЛДО

Какво ти полудяване! Ще се забавляваш!

БЕРТОЛДО

Я кажете, как тъй станахте такива мъдреци?

ЛАНДОЛФО

Ех, драги, човек не може да пропътува назад в историята осемстотин години, без да си донесе оттам малко житейски опит!

АРИАЛДО

Хайде, смелост! Ще видиш — в кратко време с наша помощ и ти ще се нагълташ с опит.

ОРДУЛФО

И ти ще станеш учен в тукашната школа!

БЕРТОЛДО

Моля ви, за бога! Веднага ми помогнете! Нахвърлете поне най-важните данни.

АРИАЛДО

Ти на нас остави! Един ще ти каже това-онова, друг — Друго...

ЛАНДОЛФО

Ще ти завържем конците и ще те превърнем в идеална марионетка. Хайде, смелост!

(Хваща го под ръка, за да го отведе.)

БЕРТОЛДО

(спира и поглежда към портрета на стената)

Чакайте, не ми казахте коя е онази там. Съпругата на императора ли?

АРИАЛДО

Не. Съпруга на императора е Берта от Суза, сестра на Амедей II Савойски.

ОРДУЛФО

А императорът, на когото се иска да си остане младеж като нас, не може да я понася и е намислил да я натири.

ЛАНДОЛФО

Тази там е най-свирепата му неприятелка: Матилда, маркиза Тосканска.

БЕРТОЛДО

Аха, разбрах, онази, у която е отседнал папата...

ЛАНДОЛФО

... В Каноса, точно така.

ОРДУЛФО

Папа Григорий VII.

АРИАЛДО

Той. Страшилище за нас! Да вървим, да вървим!

Четиримата се отправят към изхода вдясно, откъдето са влезли, но отляво се появява старият прислужник Джовани във фрак.

ДЖОВАНИ

(бързо и разтревожено)

Ей, пет! Франко! Лоло!

АРИАЛДО

(спира и се обръща)

Какво искаш?

БЕРТОЛДО

(удивен, че го вижда в тронната зала във фрак)

Ох! Как така? Тук вътре, той?

ЛАНДОЛФО

Човек от двадесети век! Махай се!

Изтичва заедно с другите двама срещу него заплашително, ала на шега, за да го изгони.

ОРДУЛФО

Пратенико на Григорий VII, марш навън!

АРИАЛДО

Махай се! Вън!

ДЖОВАНИ

(брани се раздразнен)

Престанете най-после!

ОРДУЛФО

Няма да престанем. Ти нямаш право да пристъпваш тук!

АРИАЛДО

Вън! Вън!

ЛАНДОЛФО

(на Бертолко)

Чиста магия, разбираш ли! Демон, призован от Римския
магьосник! Измъкни, измъкни веднага сабята си!

(Преструва се, че и той вади сабя.)

ДЖОВАНИ

(вика)

Престанете, ви казах! Не се преструвайте на луди пред мене!
Пристигна господин маркизът заедно с цяла компания...

ЛАНДОЛФО

(потрива ръце)

Аха! Отлично! Има ли дами?

ОРДУЛФО

(като него)

Стари? Млади?

ДЖОВАНИ

Пристигнаха двама господа.

АРИАЛДО

Госпожите, госпожите кои са?

ДЖОВАНИ

Госпожа маркизата заедно с дъщеря си.

ЛАНДОЛФО

(удивен)

Охо! Как тъй?

ОРДУЛФО

(като него)

Маркизата ли каза?

ДЖОВАНИ

Маркизата, маркизата!

АРИАЛДО

А господата кои са?

ДЖОВАНИ

Не зная.

АРИАЛДО

(към Бертолдо)

Идват да ни влеят съдържанието, разбираш ли?

ОРДУЛФО

Все емисари на папа Григорий VII! Ще падне веселба!

ДЖОВАНИ

Ама вие най-после ще ме оставите ли да говоря?

АРИАЛДО

Казвай, казвай!

ДЖОВАНИ

Изглежда, единият от господата е лекар.

ЛАНДОЛФО

Охо! Разбрахме! Пак идва лекар!

АРИАЛДО

Браво, Бертолдо! Ти носиш сполука!

ЛАНДОЛФО

Ще видиш как ще обработим господин доктора!

БЕРТОЛДО

Аз пък мисля... Тъй внезапно, съвсем ще се объркам!

ДЖОВАНИ

Послушайте ме! Искат да влязат тук в залата.

ЛАНДОЛФО

(смаян)

Как? Тя? Маркизата да влезе тук?

АРИАЛДО

Ще има съдържание и нещо повече!

ЛАНДОЛФО

Този път наистина ще произлезе трагедия!

БЕРТОЛДО

(изпълнен с любопитство)

Защо? Защо трагедия?

ОРДУЛФО

(сочи портрета)

Но тя е онази там, не разбра ли?

ЛАНДОЛФО

Дъщеря ѝ е годеница на маркиза.

АРИАЛДО

А мога ли да зная какво ще правят тук?

ОРДУЛФО

Ако я види, ще ни сполети беда!

ЛАНДОЛФО

Ех, пък може и сега вече да не я познае!

ДЖОВАНИ

Вие трябва да го задържите оттатък, ако се събуди.

ОРДУЛФО

А, тъй ли? Ти шегуваш ли се? Как ще го задържим?

АРИАЛДО

Знаеш какъв е!

ДЖОВАНИ

За бога! И насила, ако трябва! Тъй ми наредиха! Вървете, вървете!

АРИАЛДО

Добре, добре. Той навярно вече се е събудил!

ОРДУЛФО

Да вървим! Да вървим!

ЛАНДОЛФО

(докато се отправя заедно с другите, към Джовани)

Ала после ще ни обясниш!

ДЖОВАНИ

(вика след тях)

Хей, заключете там и скрийте ключа! И другата врата!

(Сочи другия изход вдясно.)

Ландолфо, Ариалдо и Ордулфо излизат през втория изход вдясно.

ДЖОВАНИ

(към двамата пажа)

Махайте се и вие! Оттам!

(Сочи първия изход вдясно.)

Затворете вратата и вземете ключа!

Двамата пажа излизат от първия изход вдясно. Джовани отива при изхода вляво и отваря вратата, за да пусне маркиз ди Ноли.

ДИ НОЛИ

Даде ли нарежданията?

ДЖОВАНИ

Да, господин маркиз, бъдете спокоен.

Ди Ноли излиза за миг, за да покани другите да влязат. Най-напред влизат барон Тито Белкреди и доктор Дионизио Дженони, после маркиза Матилда Спина и младата маркиза Фрида. Джовани ѝ се покланя и излиза. Маркиза Матилда Спина, над 45-годишна, все още хубава жена, със загладени форми, макар че очевидно се бори с неизбежните поражения на възрастта посредством подчертан, но майсторски положен грим, който ѝ придава горд образ на валкирия. Този грим особено подчертава устата — прекрасна и тъжна. Вдовица от много години, Маркизата има за приятел барон Тито Белкреди, към когото нито тя, нито другите се отнасят напълно сериозно — поне външно. А онова, което в действителност е за нея Тито Белкреди, само той го знае, и тъкмо затова може да си позволи да се смее, щом неговата приятелка има нужда да се преструва, че не го знае. Той се смее често също и за да отговори на смеховете, които събуждат у другите шегите на маркизата за негова сметка.

Сух, преждевременно посивял, малко по-млад от нея, той има любопитна птича глава. Би изглеждал твърде пъргав, ако неговата сръчност (която го прави опасен фехтовчик) не беше сякаш обгърната от сънна арабска леност, разкриваща се от странния му глас — леко носов и привлечен. Фрида, дъщерята на маркизата, е на деветнадесет години. Потисната от блестящата външност на майката, която я държи в сянка, тя се чувства и обидена от злоезичието, за което майка ѝ дава повод и което вреди най-вече на нея. За щастие тя е вече сгодена за маркиз Карло ди Ноли — сериозен млад човек, много снизходителен към другите, ала в същото време резервиран и вискателен поради съзнанието, че представлява нещо на тоя свят, макар в края на краищата вътрешно да не знае сам колко струва. От друга страна, той е потиснат от многото отговорности, които си въобразява, че тежат върху него, и мисли, че другите могат да си позволят да бърбят (щастливци!) и да се развличат, но той — не, и то не защото му липсва желание, а просто защото няма възможност. Облечен е в строг траур поради неотдавнашната смърт на майка му. Доктор Дионизио Дженони има хубаво безсрамно и червендалесто лице на сатир с изпъкнали очи, къса остра брадичка, лъскава като сребро. Той е с приятни маниери, почти плешив. Всички влизат съкрушени, почти изплашени, като разглеждат залата с любопитство (освен ди Ноли), и отначало говорят тихо.

БЕЛКРЕДИ

Ах, прекрасно! Прекрасно!

ДОКТОРЪТ

Много интересно! Мания, която се осъществява цялостно дори в обстановката! Прекрасно, наистина прекрасно!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(обгръща с поглед цялата стая, търсейки своя портрет, и като го намира, се приближава до него)

Ах, ето го там!

(Съзерцава го от подходящо разстояние, докато в нея се борят различни чувства.)

Да, да. Ох, виж... Господи...

(Извиква дъщеря си.)

Фрида, Фрида... Гледай...

ФРИДА

Ах, твойт портрет!

МАРКИЗА МАТИЛДА

О, не!... Погледни го добре! Не аз: ти си нарисувана там!

ДИ НОЛИ

Нали? Аз казвах ли ви?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не вярвах, че приликата е чак толкова голяма!

(Разтърсва се, сякаш тръпка минава по гърба ѝ.)

Боже, какво изживяване...

(После, гледайки дъщеря си.)

Но защо, Фрида?

(Привлича я към себе си и обгръща с ръка талията ѝ.)

Ела! Не се ли виждаш в мен там, на онзи портрет?

ФРИДА

Как да кажа, аз наистина... Не ми се струва...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не ти се струва? Как тъй не ти се струва?

(Обръща се към Белкреди.)

Вижте вие, Тито! Кажете и вие!

БЕЛКРЕДИ

(без да погледне)

Ах, не! Аз няма да погледна! За мене априори — не!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Какъв глупак! Въобразява си, че тъй ме ласкае!

(Обръща се към доктор Дженони.)

Кажете, кажете вие, докторе!

Докторът се приближава.

БЕЛКРЕДИ

(обръща гръб и се преструва, че тайно му говори)

Псст! Докторе, недейте! Моля ви, не отговаряйте!

ДОКТОРЪТ

(объркан и усмихнат)

А защо да не отговоря?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не му обръщайте внимание! Елате! Нетърпим е!

ФРИДА

Преструва се на глупак по призвание, нали знаете!

БЕЛКРЕДИ

(към доктора, като го вижда да се приближава)

Гледайте краката си, гледайте краката си, докторе! Краката!

ДОКТОРЪТ

(както по-горе)

Краката? Защо?

БЕЛКРЕДИ

Имате железни обуца.

ДОКТОРЪТ

Аз?

БЕЛКРЕДИ

Да, уважаеми. И сега ще настъпите четири стъклени крачета...

ДОКТОРЪТ

(смее се високо)

Ама моля ви! В края на краищата, струва ми се — не е чак толкова страшно една дъщеря да прилича на своята майка...

БЕЛКРЕДИ

Трас-бум! Готово, направихте гафа!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(ядосана без мярка, пристъпва към Белкреди)

Защо трас-бум? Какво значи това? Какво толкова каза докторът?

ДОКТОРЪТ

(наивно)

Нима в действителност не е тъй?

БЕЛКРЕДИ

(отговаря на маркизата)

Каза, че няма нищо страшно, а в това време вие просто се уплашихте. Можете ли да ми обясните защо, щом за вас е толкова естествено?

МАРКИЗА МАТИЛДА

(още по-гневна)

Глупак! Глупак! Тъкмо защото е естествено! Защото това там съвсем не е моята дъщеря!

(Сочи портрета.)

Това там е моят портрет! И като видях вместо себе си моята дъщеря, се изненадах! Моето удивление — моля ви да повярвате — беше искрено и ви забранявам да го поставяте под съмнение!

След гневното избухване всички остават за миг безмълвни, объркани.

ФРИДА

(тихо, отегчена)

Господи, все същото... За всяка дреболия — цяла дискусия.

БЕЛКРЕДИ

(също тъй тихо, сякаш с подвига опашка, с тон, просещ извинение)

Аз нищо не съм поставял под съмнение. Забелязах, че ти още от началото не сподели удивлението на майка си. Ако ти изобщо се учуди на нещо, то беше, че приликата между тебе и портрета се стори тъй очебийна на майка ти.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Естествено! Та тя не е в състояние да се познае в мен, такава, каквато бях на нейната възраст, докато аз отлично се виждам в нея, каквато е сега.

ДОКТОРЪТ

Съвършено вярно! Защото портретът е винаги замръзнал там в определен миг, далечен и непознат за младата маркиза, докато той може да напомни на госпожа маркизата хиляди неща, които не са нарисувани: движения, жестове, погледи, усмивки...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Ето, точно така!

ДОКТОРЪТ

(продължава да говори, като се обръща към нея)

... и които вие естествено може да видите сега живи, във вашата дъщеря.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Да, но той винаги се опитва да наруши и най-дребното и искрено изживяване просто защото му доставя удоволствие да ме дразни.

ДОКТОРЪТ

(заслепен от просветлението, което е разпръснал, продължава с професорски тон към Белкреди)

Приликата, драги бароне, често е въпрос на неуловими неща! И наистина, тъй се обяснява, че...

БЕЛКРЕДИ

(прекъсва лекцията)

Че някой може да открие дори някаква прилика между мен и вас, драги професоре!

ДИ НОЛИ

Моля ви, оставете тази тема, да говорим за друго.

(Сочи двете врати вдясно, за да предупреди, че може би оттатък има някой, който би могъл да чуе.)

И без това загубихме доста време по пътя...

ФРИДА

Естествено! Щом и той е с нас...

(Сочи Белкреди.)

МАРКИЗА МАТИЛДА

(прекъсва я)

И затова тъй много исках да не идва!

БЕЛКРЕДИ

Но нали толкова много се смяхте за моя сметка! Каква неблагодарност!

ДИ НОЛИ

Тито, престани, моля ти се! Тук е докторът — дошли сме да вършим сериозна работа. Ти сам знаеш колко много държа на тази консултация.

ДОКТОРЪТ

Много добре. Така... Нека най-напред уточним някои неща. Извинявайте, госпожо маркиза, как тъй вашият портрет се намира тук? Вие сте го подарили по времето на нещастieto, така ли?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не. Не. На какво основание бих могла да му го подаря? Аз тогава бях като Фрида, дори не бях годена. Отстъпих го три или четири години по-късно, след нещастieto: отстъпих го поради настойчивите молби на неговата майка.

(Сочи Ди Ноли.)

ДОКТОРЪТ

Майката на господина е била негова сестра, нали?

(Кимва към вратите вдясно, като има пред вид Хенрих IV.)

ДИ НОЛИ

Да, докторе: нашето идване тук е един дълг към моята майка, която загубих преди месец. Вместо да идвам тук — аз и тя

(сочи Фрида)

трябваше да сме на сватбено пътешествие...

ДОКТОРЪТ

Разбирам! И щяхте да сте заети със съвсем друг вид грижи!

ДИ НОЛИ

Какво да се прави! Тя почина с твърдата вяра в скорошното оздравяване на обичния си брат.

ДОКТОРЪТ

Бихте ли могли да ми кажете, моля ви, какви признаци й даваха основание да вярва?

ДИ НОЛИ

Изглежда, някакви негови думи, казани малко преди майка ми да почине.

ДОКТОРЪТ

Нещо, казано от него? Така, така... За бога... Да се узнаят неговите думи, би било много полезно!

ДИ НОЛИ

Ах, не зная какво са говорили! Известно ми е само, че майка ми се върна от своето последно посещение разтревожена. Изглежда, той е бил изключително нежен, сякаш е предчувствувал близката ѝ кончина. Вече на смъртното легло, тя ме накара да обеща, че няма да го изоставя, че ще се грижа да бъде преглеждан, посещаван...

ДОКТОРЪТ

Така... Много добре. Но нека видим, нека видим най-напред... Понякога най-дребните наглед причини... И тъй, този портрет...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Боже господи! Господин докторе, не смятам, че трябва да му се придава толкова голямо значение. Портретът ми направи впечатление, защото от много години не бях го виждала.

ДОКТОРЪТ

Но моля ви, моля ви... Не се вълнувайте. Имайте малко търпение...

ДИ НОЛИ

Точно тъй! Портретът си стои там от петнадесетина години...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Повече! Навършват се вече над осемнадесет години!

ДОКТОРЪТ

Моля за извинение: та вие не знаете какво искам да ви попитам! Аз много, много разчитам на двата портрета, рисувани навярно преди известната — и нещастна — езда, нали тъй?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Да, разбира се.

ДОКТОРЪТ

Когато той следователно е бил напълно на себе си — ето това исках да кажа! Той ли ви предложи да се нарисуват тези портрети!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Съвсем не, докторе! Мнозина от нас — участниците в ездата, искаха да им нарисуват портрети! Тъй, за спомен от ездата.

БЕЛКРЕДИ

И аз пожелах да ми нарисуват портрет, в ролята на Карл Анжуйски.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Това беше тъкмо когато костюмите бяха завършени.

БЕЛКРЕДИ

Знаете ли защо: някой предложи да съберем — като в картинна галерия, всички портрети в салона на вилата, където организирахме

ездата. Но после всички пожелаха да си задържат портретите.

МАРКИЗА МАТИЛДА

А моя портрет, както вече ви казах, аз го дадох — без особени съжаления, — защото неговата майка...

(Сочи Ди Ноли.)

ДОКТОРЪТ

Известно ли ви е дали сам той не го е пожелал?

МАРКИЗА МАТИЛДА

О, не зная! Може би... Или сестра му, желаейки любезно да подпомогне...

ДОКТОРЪТ

Нещо друго, нещо друго! А хрумването за организиране ездата негово ли беше?

БЕЛКРЕДИ

(прекъсва ги)

Не, не. Идеята беше моя, моя беше!

ДОКТОРЪТ

Но, моля ви...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не му обръщайте внимание, докторе. Хрумването беше на бедния Беласи.

БЕЛКРЕДИ

Какъв Беласи!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(на доктора)

Граф Беласи, който почина, бедният, два или три месеца по-късно.

БЕЛКРЕДИ

Как тъй, нали Беласи го нямаше, когато...

ДИ НОЛИ

(отегчен от заплахата за нова разправия)

Извинете, докторе, толкова ли е необходимо да се установи чия е била идеята?

ДОКТОРЪТ

Ами да, би ми послужило...

БЕЛКРЕДИ

Но идеята беше моя! И таз добра! Защо оспорвате? Извинете — аз няма защо да се гордея с нея, като знаем какви бяха последствията. Вижте как стана всичко, докторе! Прекрасно си спомням: една вечер в началото на ноември бях в Клуба. Разлиствах някакво немско илюстрирано списание. (Гледах само картинките, разбира се, защото не знаех немски.) На една картина беше изобразен императорът, в някакъв си град, където бил студент.

ДОКТОРЪТ

Бон. Бон.

БЕЛКРЕДИ

Добре, Бон. Той беше на кон, натруфен в ония странни костюми на старите студентски сдружения в Германия. Заобиколен бе от свита благородни студенти, и те на коне и в костюми. И моето хрумване се породиха тъкмо от тази гравюра. Трябва да знаете, че в Клуба замисляхме някакъв маскарад за приближаващия карнавал. Предложих да възпроизведем тази историческа кавалкада. Историческа само на думи — всъщност вавилонско стълпотворение. Всеки от нас трябваше да си избере коя личност ще представя, от една или друга епоха: крал, император или княз заедно със своята дама — кралица, императрица, и

тя на кон. Естествено конете трябваше да бъдат нагиздени и оседлани също според обичаите на съответната епоха. Предложението ми бе прието.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Мене ме покани Беласи.

БЕЛКРЕДИ

Ако ви е казал, че идеята е негова, значи, незаконно си е присвоил това право. А той, както ви казвам, изобщо не беше онази вечер в Клуба, когато направих предложението си. Както впрочем и той не беше!

(Намеква за Хенрих IV.)

ДОКТОРЪТ

И тъй, значи, той сам избра да представи образа на Хенрих IV?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Да, защото аз, поради моето собствено име и без много да се замисля, избрах да бъда маркиза Матилда Тосканска.

ДОКТОРЪТ

Аз... не... Не разбирам твърде връзката...

МАРКИЗА МАТИЛДА

И аз самата отначало не разбрах, когато го чух да ми отговаря, че ще бъде в краката ми, както Хенрих IV в Каноса. Вярно, знаех за Каноса, но да си призная, не си спомнях добре историческите подробности. И дори когато прегледах историята, за да се подготвя за ролята си, странно впечатление ми направи обстоятелството, че се оказах вярна и ревностна приятелка на папа Григорий VII, който води жестока борба с немската империя. Но много добре тогава разбрах и защо, след като си бях избрала образа на неговата непримирима неприятелка, той — в ролята на Хенрих IV — пожела да бъде близо до мен по време на ездата.

ДОКТОРЪТ

Аха! Защото може би...

БЕЛКРЕДИ

Боже мой, докторе, ами защото той тогава безмилостно я ухажваше и тя

(сочи Маркизата)

естествено...

МАРКИЗА МАТИЛДА

(засегната, разпалено)

Естествено, точно тъй! Тогава повече от всякога — „естествено“!

БЕЛКРЕДИ

(сочи я)

Не можеше да го понася!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не е вярно! Не ми беше неприятен! Дори напротив! За мене е достатъчно човек да се държи сериозно...

БЕЛКРЕДИ

(продължава нейното изречение)

И да ви дава крещящо доказателство за своята глупост!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не, драги! В този случай не! Защото той съвсем не беше глупак като вас.

БЕЛКРЕДИ

Аз никога не съм се държал сериозно!

МАРКИЗА МАТИЛДА

О, зная много добре! Но с него шегите бяха невъзможни.

(С друг тон се обръща към Доктора.)

Случва се, драги докторе, сред хилядите нещастия на нас жените да срещнем понякога очи, които ни гледат преизпълнени с обещание за трайно чувство!

(Избухва в писклив смях.)

Нищо по-смешно! Ако мъжете можеха да се видят, да видят как изглежда това тяхно „трайно“ чувство!... Винаги ме е разсмивало! А тогава повече от всякога. Ала трябва да направя едно признание: мога да си позволя, след като са минали толкова години. Когато му се изсмях така, то беше и от страх. Защото може би на обещанието на неговите очи можеше да се вярва. Ала би било твърде опасно.

ДОКТОРЪТ

(съсредоточава се с жив интерес)

Тъй, тъй... Това много ме интересува. Твърде опасно ли?

МАРКИЗА МАТИЛДА

(с лекота)

Именно защото той не беше като другите! И като се има пред вид, че и аз... да, ех, нека кажа, съм... Съм малко тъй... Да си кажа истината, повече, отколкото трябва...

(търси по-скромна дума)

нетърпима, точно така, нетърпима към всичко улегнало и досадно! Но тогава бях твърде млада, разбирате ли? И при това жена: трябваше да си дръпна юздите. За това трябваше смелост, каквато, знаех, не притежавам. И му се изсмях. Изпълнена с угризения, дори с истинско недоволство от себе си, също и за това, че моят смях се смесваше със смеховете на всички останали — на глупаците, които му се подиграваха.

БЕЛКРЕДИ

Горе-долу като мене.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Вие, драги мой, ги карате да ви се смеят с гримаса на презрение, докато той — обратното! Разликата е голяма! И после, на вас ви се смеят в лицето!

БЕЛКРЕДИ

Аз пък мисля, че тъй е по-добре, отколкото зад гърба.

ДОКТОРЪТ

Да се върнем на въпроса, на въпроса! Значи, той си беше вече малко екзалтиран?

БЕЛКРЕДИ

Да, но по особен начин, докторе!

ДОКТОРЪТ

В какъв смисъл!

БЕЛКРЕДИ

Разбирате ли, бих казал... студен...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Какъв ти — „студен“! Вижте, докторе. Вярно, беше малко странен, но тъкмо защото силно изживяваше: дори беше необуздан!

БЕЛКРЕДИ

Не казвам, че се е преструвал на екзалтиран. Напротив, често беше наистина екзалтиран. Ала аз бих могъл да се закълна, докторе, че той сам съзнаваше това, докато изживяваше. Там е цялата работа. И вярвам, тъй беше с най-искрените му и непринудени изживявания. Ще кажа нещо повече: сигурен съм, че тъкмо поради тази особеност той страдаше. От време на време избухваше в твърде комичен гняв срещу себе си.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Това е вярно.

БЕЛКРЕДИ

(към маркиза Матилда)

Можете ли да обясните защо?

(Към Доктора.)

Според мене внезапно разбиране на това, което преживява изведнъж, го отдалечаваше от самото изживяване. То започваше да му се струва — не казвам престорено, защото беше искрено — но като нещо, което тъкмо в този миг трябва да се оцени... Как да кажа? Той трябваше да даде някаква стойност на своето съзнателно действие, за да замести топлината на естествеността, която чувствуваше, че губи в този миг. И затова импровизираше, преувеличаваше, увличаше се, именно забравяше се, тъкмо за да не зашемети и да не вижда повече. Тогава изглеждаше непостоянен, лекомислен, дори понякога — смешен.

ДОКТОРЪТ

Кажете ми сега... Той необщителен ли беше??

БЕЛКРЕДИ

Ни най-малко! Общуваше охотно! Обичаше да поставя на сцената живи картини, танци, да организира благотворителни представления... Ей тъй, уж на шега. Но беше добър актьор, знаете ли?

ДИ НОЛИ

Лудостта му го превърна в ужасен и превъзходен актьор!

БЕЛКРЕДИ

И то още от първия миг! Представете си, когато стана нещастieto, след като той падна от коня...

ДОКТОРЪТ

Падна на тила си, нали?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Ах, какъв ужас! Беше до мене! Видях го между копитата на коня, който внезапно се вдигна на задните си крака...

БЕЛКРЕДИ

Но ние отначало и не помислихме, че се е ударил зле. Вярно, стана малко забавяне и безредие в шествието, всички искаха да видят какво се е случило, но той беше вече вдигнат и отнесен във вилата.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Знаете ли — наглед нищо! Нямаше дори най-малка рана! Дори капка кръв нямаше!

БЕЛКРЕДИ

Мислехме, че е само припаднал...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Но след два часа, когато...

БЕЛКРЕДИ

Да, когато се появи в салона на вилата, тъкмо това исках да кажа.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Ах, лицето му, какво беше лицето му! Аз веднага разбрах!

БЕЛКРЕДИ

Нищо подобно! Не говорете така! Никой нищо не забеляза, разбирате ли, докторе?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Разбира се! Защото всички бяхте като луди!

БЕЛКРЕДИ

Всеки играеше ролята си! Наистина — вавилонско стълпотворение!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Докторе, можете ли да си представите какъв ужас ни обхвана, когато разбрахме, че той, за разлика от другите, играе ролята си сериозно?

ДОКТОРЪТ

Защо, и той ли беше между вас тогава?

БЕЛКРЕДИ

Да, разбира се! Дойде сред нас! Помислихме, че се е съвзел, че играе ролята си както другите, като всички нас... И по-добре от нас, защото — казвам ви — той беше много добър актьор. Изобщо мислехме, че се шегува!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Започнаха да го бичуват...

БЕЛКРЕДИ

И тогава... Той беше въоръжен (както подобава на крал), измъкна сабята и се хвърли срещу двамина. Всички преживяхме мигове на ужас!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Никога няма да забравя тази сцена! Нашите маскирани лица, разкривени внезапно от появата на ужасната негова маска, която вече не беше маска, а самото Безумие!

БЕЛКРЕДИ

Хенрих IV! Самият Хенрих IV, в миг на гневно избухване!

МАРКИЗА МАТИЛДА

На мене ми се струва, че навярно е повлияла натрапчивата мисъл за този маскарад, натрапчива мисъл, която повече от месец го владя. Каквото и да вършеше, той беше вечно под влияние на тази натрапчива мисъл.

БЕЛКРЕДИ

Какви ли източници не проучи, за да се подготви. До най-малките подробности... До дреболиите...

ДОКТОРЪТ

Ах, обяснимо е! Онова, което е било натраплива временна идея, се е фиксирало посредством падането и удара в тила, който е обусловил мозъчна повреда. И от временна — натрапливата идея е станала трайна. Тъй човек може изведнъж да се видиоти или да полудее.

БЕЛКРЕДИ

(към Фрида и Ди Ноли)

Виждате ли какви работи стават, дечица?

(На Ди Ноли.)

Ти беше на четири или пет годинки.

(На Фрида.)

Майка ти смята — заела си й мястото в портрета, ала на времето тя не е и мислила, че ще се появиш на този свят... Аз вече съм с посивели коси, а той — ето го там —

(сочи портрета)

паф! — един удар в тила — и не е мръднал оттам: останал си е Хенрих IV.

ДОКТОРЪТ

(който междувременно е постоял вглъбен и замислен, вдига и разперва ръце пред лицето си, сякаш за да привлече вниманието на другите, и се готви да даде своето научно обяснение)

И тъй, значи, уважаеми господа: станало е именно следното...

Ала внезапно по-близката до рампата врата вдясно се отваря и оттам влиза Бертолко с разстроено лице.

БЕРТОЛДО

(нахлува и заговорва с тон на човек, който повече не може да издържи)

Извинете! Извинете! Може ли?...

(Ала като вижда, че появяването му предизвиква недоумение, внезапно спира.)

ФРИДА

(с вик на уплаха, като се прикрива)

О, господи! Ето го!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(уплашена се дръпва с вдигната ръка, за да не вижда)

Той ли е? Той ли е?

ДИ НОЛИ

(веднага)

Не е той! Не е той! Бъдете спокойни!

ДОКТОРЪТ

(удивен)

Но тогава кой е?

БЕЛКРЕДИ

Сякаш е някой, изскочил из нашия някогашен маскарад!

ДИ НОЛИ

Той е един от четиримата младежи, които държим тук, за да служат на неговата лудост.

БЕРТОЛДО

Прося извинение, господин маркиз...

ДИ НОЛИ

Никакво извинение! Наредих вратите да са заключени и никой да не влиза тук!

БЕРТОЛДО

Да, господине! Но аз не мога да издържа повече! И моля позволението ви да си отида!

ДИ НОЛИ

Аха! Вие сте онзи, който трябваше да постъпи на служба тази сутрин?

БЕРТОЛДО

Да, господине. И ви заявявам, че не мога да издържа...

МАРКИЗА МАТИЛДА

(към Ди Ноли с искрена покруса)

Значи, не е спокоен, както ти казваше?

БЕРТОЛДО

(веднага)

Не, не е така, госпожо! Не става дума за него, а за тримата мои другари! Вие, господин маркиз, казвате „да служат“? Каква ти служба! Те никому не служат, истинските луди са те! Аз влизам тук за първи път, и вместо да ми помогнат, господин маркиз, те...

От същата врата вдясно влизат Ландолфо и Ариалдо — забързани, разтревожени, ала спират пред прага, преди да се приблизят.

ЛАНДОЛФО

Може ли?

АРИАЛДО

Може ли да влезем, господин маркиз?

ДИ НОЛИ

Влизайте! Най-последно, какво става там? Какво правите отгатък?

ФРИДА

Ох, господи! Аз си отивам, отивам си! Страх ме е!

(Понечва да тръгне към изхода вляво.)

ДИ НОЛИ

(веднага я спира)

Чакай, чакай, Фрида!

ЛАНДОЛФО

Господин маркиз, този глупак...

(Сочи Бертолдо.)

БЕРТОЛДО

(протестира)

Аха, не драги мой, покорно благодаря, но аз няма да играя на тази игра повече! Няма да играя!

ЛАНДОЛФО

Как така няма да играеш?

АРИАЛДО

Той всичко развали, господин маркиз, като избяга тук!

ЛАНДОЛФО

Накара го да се разяри! Не можем повече да го задържаме оттатък. Даде нареждане да бъде арестуван и иска веднага да го „съди“, седнал на трона си! Какво да правим?

ДИ НОЛИ

Веднага заключете! Заключете! Идете да заключите онази врата! Ландолфо отива да заключи.

АРИАЛДО

Ордулфо сам няма да може да го задържи...

ЛАНДОЛФО

Чуйте, господин маркиз, не би ли могло веднага да му съобщим за вашето пристигане, та да го отвлечем? Ако господата вече са решили в каква роля ще се представят...

ДИ НОЛИ

Да, да, мислено е за всичко.

(Към Доктора.)

Ако вие, докторе, смятате, че сте в състояние сега да направите визита — да го видите...

ФРИДА

Аз не искам, не искам, Карло! Оттеглям се. И ти, майко, имай милост, ела, ела с мене!

ДОКТОРЪТ

Вижте... дали и сега не е въоръжен?

ДИ НОЛИ

Ами, въоръжен. Нищо подобно, докторе!

(Към Фрида.)

Извинявай, Фрида, ала твоят страх е просто детински! Ти сама пожела да дойдеш...

ФРИДА

Не, не пожелах сама, майка ми ме накара!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(решително)

А аз съм готова! Кажете, какво трябва да правим?

БЕЛКРЕДИ

Чак толкова ли е необходимо да се маскираме?

ЛАНДОЛФО

Необходимо е! За съжаление е необходимо, господине! Нали виждате и ние самите как сме...

(Показва костюма си.)

Горко ви, ако ви види, господа, облечени в съвременни дрехи!

АРИАЛДО

Ще помисли, че се касае за сатанинско превъплъщение.

ДИ НОЛИ

Както на вас — в тези дрехи ви се струват преоблечени те, тъй на него в нашите дрехи ще му се сторим преоблечени ние.

ЛАНДОЛФО

Най-малко, господин маркиз, ще си помисли, че ние сме тук по заповед на смъртния му враг.

БЕЛКРЕДИ

Папа Григорий VII?

ЛАНДОЛФО

Точно той! Казва, че бил „езичник“!

БЕЛКРЕДИ

Папата ли? Не го е казал лошо!

ЛАНДОЛФО

Да, господине. И че възкресявал мъртви! Обвинява го във всички възможни пъклени дела. Ужасно се страхува от него.

ДОКТОРЪТ

Мания за преследване!

АРИАЛДО

Ще изпадне в бяс!

ДИ НОЛИ

(към Белкреди)

Извинявай, ала не е необходимо ти да присъствуваш. Ние ще отидем оттатък. Всъщност достатъчно е докторът да го види.

ДОКТОРЪТ

Как... да остана сам с него?

ДИ НОЛИ

Нали и те ще бъдат там!

(Сочи тримата младежи.)

ДОКТОРЪТ

Не, не... бих желал госпожа маркизата...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Да, разбира се! И аз искам да присъствувам! И аз искам да присъствувам! Искам да го видя отново!

ФРИДА

Но защо, мамо? Моля те... Ела с нас!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(властно)

Остави ме да върша каквото желая! За това съм дошла!

(Към Ландолфо.)

Аз ще бъда „Аделаида“, майката.

ЛАНДОЛФО

Отлично. Майката на императрица Берта, отлично! Достатъчно ще е тогава госпожата да си сложи корона на херцогиня и да наметне пелерина, която напълно да я скрие.

(Към Ариалдо)

Върви, върви, Ариалдо!

АРИАЛДО

Почакай, а господинът?

(Сочи Доктора.)

ДОКТОРЪТ

Ах, да... Струва ми се, казахте — аз ще съм епископ... Епископ Хюг от Ключи.

АРИАЛДО

Господинът иска да каже абат? Абат Хюг от Ключии.

ЛАНДОЛФО

Той е идвал вече тук толкова пъти...

ДОКТОРЪТ

(изненадан)

Как тъй е идвал?

ЛАНДОЛФО

Не се страхувайте. Искам да кажа — понеже преобличането като абат Хюг става лесно и бързо...

АРИАЛДО

Сме го използвали и друг път.

ДОКТОРЪТ

Но...

ЛАНДОЛФО

Няма опасност да си спомни. Той обръща внимание по вече на дрехите, отколкото на личностите.

МАРКИЗА МАТИЛДА

О, това е добре дошло и за мене.

ДИ НОЛИ

Ние отиваме, Фрида! Ела, ела с нас, Тито!

БЕЛКРЕДИ

Ах, не: щом тя остава —

(сочи маркизата)

оставам и аз.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Но аз изобщо нямам никаква нужда от вас!

БЕЛКРЕДИ

Не твърдя, че имате нужда. Ще ми бъде драго и аз да го видя. Не е ли разрешено?

ЛАНДОЛФО

Да, може би ще е по-добре да бъдете трима.

АРИАЛДО

Тогава, господинът...

БЕЛКРЕДИ

Гледайте там да измислите лесно преобличане и за мене.

ЛАНДОЛФО

(към Ариалдо)

Сетих се: клюниец.

БЕЛКРЕДИ

Клюниец? Това пък какво е?

ЛАНДОЛФО

Клюнийски монах — бенедиктинец в расо. Ще бъдете в свитата на негова святост.

(Към Ариалдо.)

Върви! Върви!

(Към Бертолдо.)

Върви и ти, и днес не се показвай повече!

(Ала щом ги вижда да тръгват.)

Чакайте!

(Към Бертолдо.)

Донеси тук дрехите, които той ще ти даде!

(Към Ариалдо.)

А ти иди веднага да обявиш пристигането на „Херцогиня Аделаида“ и на „Негова святост Хюг от Ключи“. Ясно ли е?

Ариалдо и Бертолдо излизат през първата врата вдясно.

ДИ НОЛИ

Тогава ние се оттегляме.

(Излиза заедно с Фрида през лявата врата.)

ДОКТОРЪТ

(на Ландолфо)

Надявам се, ще му бъде приятно да ме види в ролята на Хюг от Ключи.

ЛАНДОЛФО

Приятно ще му бъде. Бъдете спокоен. Тук негова светлост е бил винаги приеман с голямо уважение. И вие бъдете спокойна, госпожо маркизо. Помнете — само благодарение вашето посредничество след двудневно чакане сред снега, почти вледенен, той е бил допуснат в замъка Каноса при Григорий VII, който не желяел да го приеме.

БЕЛКРЕДИ

Извинете, ами аз?

ЛАНДОЛФО

Вие почтително стойте настрана.

МАРКИЗА МАТИЛДА

(раздразнена и много нервна)

Най-добре ще е да си отидете!

БЕЛКРЕДИ

(тихо, сприхаво)

Вие премного се вълнувате...

МАРКИЗА МАТИЛДА

(гордо)

Такава съм, каквато съм! Оставете ме на мира!

Влиза Бертолдо с дрехите.

ЛАНДОЛФО

(виждайки го да влиза)

Аха, ето дрехите. Тази пелерина за маркизата.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Почакайте да си махна шапката!

(Върши това и я подава на Бертолдо.)

ЛАНДОЛФО

Ще я занесеш оттатък.

(После към Маркизата, като понечва да ѝ сложи корона на херцогиня.)

Разрешете!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Но, за бога, тук няма ли огледало?

ЛАНДОЛФО

Оттатък има.

(Сочи вратата вляво.)

Ако госпожа маркизата пожелае сама да се погрижи...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Да, да, по-добре ще е, дайте ми я, сега ще се приготвя.

(Взема си и шапката и излиза с Бертолдо, който носи пелерината и короната. През това време Докторът и Белкреди намятат сами надве-натри бенедиктински раса.)

БЕЛКРЕДИ

Да си кажа правичката, никога не съм предполагал, че ще трябва да ставам бенедиктинец. Не ви ли се струва — то е лудост, която струва доста пара.

ДОКТОРЪТ

Има и толкова други лудости, които също струват... Какво да се прави!

БЕЛКРЕДИ

Е да, щом си готов да похарчиш цяло състояние, за да им служиш...

ЛАНДОЛФО

Да, господине. Оттатък има цял гардероб, все с костюми от епохата, безупречно ушити по древни модели. Това е мое специално задължение — обръщам се към компетентни театрални шивашки работилници. И много пари се харчат.

Маркиза Матилда влиза преоблечена в наметало и корона.

БЕЛКРЕДИ

(веднага, като я съзерцава)

Ах, прекрасна! Наистина царствена!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(вижда Белкреди и избухва в смях)

Ах, боже! Не, не! Махнете се. Вие сте невъзможен! Приличате на щраус, преоблечен като монах!

БЕЛКРЕДИ

Погледнете и доктора!

ДОКТОРЪТ

Ех, какво да се прави...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не, докторът не е чак толкова зле... А вие сте просто смешен!

ДОКТОРЪТ

(на Ландолфо)

Ама, значи, тук приемате много хора?

ЛАНДОЛФО

Зависи. Много пъти той нарежда да му се представи тази или онази историческа личност. И тогава трябва да търсим някой, който да се съгласи. Също и жени...

МАРКИЗА МАТИЛДА

(засегната, но желае да го прикрие)

Ха! Ха! И жени!

ЛАНДОЛФО

Да, по-рано... Много жени...

БЕЛКРЕДИ

(смее се)

Охо! Я виж ти! Маскирани ли?

(Сочи Маркизата.)

Тъй?

ЛАНДОЛФО

Вие разбирате, нали: жени от ония, които...

БЕЛКРЕДИ

Които лесно се съгласяват, разбрах!

(Коварно към Маркизата.)

Внимавайте, за вас става опасно!

Отваря се втората врата вдясно и се показва Ариалдо, който отначало прави таен знак всички разговори в залата да престанат и после тържествено обявява.

АРИАЛДО

Негово императорско величество!

Най-напред влизат двамата пажове, които застават в подножието на трона. После между Ордулфо и Ариалдо, които почтително изостават, влиза Хенрих IV. Той е много бледен мъж, който наближава петдесетте и вече е посивял отзад на темето, докато около слепите очи и над челото изглежда рус поради почти детински несръчно положената боя. А на скулите, сред трагичната бледност на лицето — има грим като на кукла, също тъй очевиден. Над кралската дреха носи расо на покаяник, както в Каноса. Очите му са конвулсивно втренчени, страшни, рязко контрастиращи с цялата му личност на човек, който желае да покаже скромност и разкаяние — показно престорени, защото чувствува, че унижението, на което е подложен, е несправедливо. Ордулфо държи с две ръце императорската корона, Ариалдо — скиптъра с орел и земното кълбо с кръст.

ХЕНРИХ IV

(покланяйки се първо на маркиза Матилда, после на Доктора)

Мадонна... Ваша святост...

(После поглежда Белкреди и понечва да се поклони и нему, но се обръща към Ландолфо, който е наблизо, и го пита полугласно, изпълнен с недоверие.)

Това Пиетро Дамиани ли е?

ЛАНДОЛФО

Не, ваше величество, той е монах от Ключи, придружава абата.

ХЕНРИХ IV

(обръща се отново, съзерцава Белкреди с растяща подозрителност и като забелязва, че последният, объркан и разтревожен, хвърля погледи към маркиза Матилда и към Доктора, сякаш за да търси съвет, изведнъж се изправя и изкрещява)

Той е Пиетро Дамиани! Отче, излишно е да поглеждате херцогинята!

(Внезапно се обръща към маркиза Матилда, сякаш за да предотврати някаква опасност.)

Заклевам ви се, заклевам ви се, мадона, че душата ми промени отношението си спрямо вашата дъщеря! Ще ви изповядам: ако той

(сочи Белкреди)

не беше дошъл да ми попречи от името на папа Александър, щях да я изгоня! Да: имаше и хора, готови да помогнат за това изгонване — например епископът от Майнц, в замяна на сто и двадесет чифлика.

(Поглежда малко объркано Ландолфо и веднага додава.)

Но в този миг аз не трябва да продумвам нищо лошо за епископите.

(Връща се угоднически при Белкреди.)

Много съм ви благодарен сега, повярвайте, Пиетро Дамиани, че ми попречихте! Целият ми живот е изтъкан от унижения: майка ми, Адалберт, Трибур, Гослар — а сега и това расо, което виждате на мене.

(Променя тона внезапно и сякаш през някаква пауза преговаря ролята си на хитрец.)

Няма значение! Яснота на мислите, проникателност, твърдо държане и търпение пред лицето на враждебната съдба!

(После се обръща към всички и казва сериозно и съкрушено.)

Умея да поправам допуснатите грешки: и дори пред вас, Пиетро Дамиани, съм готов да застана смирено!

(Покланя му се дълбоко и остава тъй, сякаш превит под тежестта на тъмно съмнение, което сега се поражда и го кара почти против волята му да прибави със заплашителен тон.)

Ако, разбира се, от вас не е тръгнал безсрамният слух, че моята свята майка Агнеса имала незаконни връзки с епископ Хенрих Аугсбургски!

БЕЛКРЕДИ

(тъй като Хенрих IV продължава да стои превит със заплашително насочен показалец към него, поставя ръце на гърдите си и почва да отрича)

Не... Не от мен... Не...

ХЕНРИХ IV

(изправя се)

Нали наистина — не сте вие? Каква низост?

(Разглежда го известно време и после казва.)

Не вярвам да сте способен на това.

(Приближава се към Доктора и го подръпва за ръкава, като намигва хитро.)

„Те“ са виновни и в този случай! Винаги „те“ — ваша светлост!

АРИАЛДО

(тихо, с въздишка, сякаш за да подсказже на Доктора)

Да, разбира се, епископите похитители.

ДОКТОРЪТ

(влиза в ролята си, обърнат към Ариалдо)

Да, те... ония...

ХЕНРИХ IV

Те бяха ненаситни! Едно клето дете, монсиньоре... То прекарва времето си в игри дори и когато, без да го съзнава, е крал. Бях на шест години и ме похитиха от моята майка. Срещу нея си послужиха с мене, без да съзнавам това, и срещу интересите на самата династия! Те оскверниха всичко, крадоха, грабиха, един от други по-алчни — Анон повече от Стефан, Стефан повече от Анон!

ЛАНДОЛФО

(полугласно, ласкаво, за да му напомни)

Ваше величество...

ХЕНРИХ IV

(веднага се извъръща)

Ах, да! В този миг не трябва да злословя срещу епископите. Ала този позор върху майка ми минава всяка граница!

(Поглежда маркизата и се разнежва.)

И не мога дори да я оплаквам, мадона. Обръщам се към вас, вие, която би трябвало да притежавате майчина утроба. Дойде да ме навести от своя манастир преди около месец. Казаха ми, че е мъртва.

(Подчертана пауза, изпълнена с преживяване. После се усмихва печално.)

Не мога да я оплаквам, защото, ако сега вие сте тук, а аз облечен така,

(сочи расото, което е облякъл)

това означава, че съм на двадесет и шест години.

АРИАЛДО

(почти полугласно, деликатно, за да го утеши)

И че тя следователно е жива, ваше величество!

ОРДУЛФО

(като по-горе)

Все още в своя манастир.

ХЕНРИХ IV

(обръща се да ги погледне)

Да, да. И аз мога, значи, да отложа за по-късно моята скръб.

(Показва на Маркизата, почти кокетно, боядисаната част на косите си.)

Вижте: още съм рус...

(После тихичко, поверително.)

Заради вас. Аз самият нямах нужда. Ала външните белези не са безполезни. Те бележат времето, нали, монсиньоре?

(Приближава се до Маркизата и наблюдава косите ѝ.)

Охо, но виждам, че и вие, херцогиньо...

(Намига и прави изразителен жест с ръка.)

Ех, италианка...

(Сякаш иска да каже: „лицемерка“, но без сянка на възмущение, презрение, дори в думите му се чувства лукаво възхищение.)

Да ме пази бог от проява на възмущение и учудване! — Прищевки! — Никой не иска да признае онази тъмна и неутолима сила, която ограничава нашата воля! Но нали човек се ражда, нали човек умира? Вие, монсиньоре, искали ли сте да се родите? Аз — не. И между тези две случайности — раждането и смъртта — и двете

независими от нашата воля, колко много неща се случват, неща, които бихме желали да не се случват и с които се примиряваме с нежелание!

ДОКТОРЪТ

(обажда се, колкото да каже нещо, докато внимателно го разглежда)

Ех, да, за съжаление е така!

ХЕНРИХ IV

А когато откажем да се примирим, изскачат наяве прищевките. Една жена иска да стане мъж, старец иска да стане младеж... Никой от нас не лъже или се преструва! Какво да се прави, всеки от нас се е вкопчил искрено в някаква представа за себе си. Ала докато вие здраво се държите с две ръце за вашето свято расо, монсиньоре, оттук из ръкавите ви се изплъзва, изплъзва, измъква се като змия нещо, което не забелязвате. Животът, монсиньоре! И се изненадвате, когато го видите да се изправя пред вас, изплъзнал се от вас. И тогава изпитвате раздразнение и гняв срещу самите вас или пък угризения. Ах, ако знаехте с колко много угризения съм се срещал. С това лице, което беше мое собствено, но тъй ужасно, че не можех да го погледна...

(Отново се приближава към Маркизата.)

На вас не се ли е случвало, мадона? Вие наистина ли си спомняте да сте били все същата? Ох, господи, но един ден... Как, как успяхте да извършите онова...

(тъй остро я гледа в очите, че тя почти припада)

да „онова“, именно! Нали ме разбирате? О, бъдете спокойна, аз никому няма да го разкрия! А вие, Пиетро Дамиани, как можете да бъдете приятел на такъв човек...

ЛАНДОЛФО

(полугласно)

Ваше величество...

ХЕНРИХ IV

(веднага)

Не, не! Няма да го назова! Зная — вие едва ще понесете това!

(Обръща се към Белкреди някак мимоходом.)

Какво мнение, кажете де, какво мнение имахте за него?... И все пак вярно е, че всички ние продължаваме да се държим за нашата представа, както човек, остарявайки, продължава да си боядисва косите. Какво значение има, че тази боя не представлява за вас истинският цвят на моите коси? Вие, мадона, сигурно ги боядисвате не за да лъжете другите, нито да мамите вас самата; а за да заблудите мъничко — но наистина мъничко — вашия собствен образ пред огледалото. Аз го правя за смях. Вие го правите сериозно. Но, уверявам ви, колкото и да е сериозно, и вие сте маскирана, мадона, и ви го казвам не заради достойната диадема, която украсява челото ви и на която се покланям, или заради вашата мантия на херцогиня. Не, аз имам пред вид вашите руси коси, които някога сте харесвали — спомен, който искате да закрепите изкуствено; или спомена за вашите тъмни коси, ако сте били тъмнокоса: образът на вашата младост, който бяга. А у вас, Пиетро Дамиани, споменът за това, което сте били, за онова, което сте вършили, сега, изглежда, е останал като кошмар, нали така? А също и за мене — като сън... Такава необяснима действителност... Какво да се прави! Не бива да се учудваме, Пиетро Дамиани, тъй ще бъде и утре с днешния ни живот!

(Внезапно се разгневява и сграбчва расото, което е облякъл.)

Това расо тук!

(С почти жестока радост понечва да го разкъса, докато Ариалдо и Ордулфо веднага притичват уплашено, за да го възпрат.)

Ах, за бога!

(Отдръпва се назад и като сваля расото си, им извиква.)

Утре, в Бресаноне, двадесет и седем немски и ломбардски епископи ще подпишат заедно с мен детронирането на папа Григорий VII, който не е първосвещеник, а лъжлив монах!

ОРДУЛФО

(заедно с другите двама го заклева да мълчи)

Ваше величество, ваше величество, за бога!

АРИАЛДО

(кани го с жестове да си сложи отново расото)

Внимавайте какво говорите!

ЛАНДОЛФО

Монсиньорът е тук заедно с херцогинята, за да посредничат във ваша полза!

(И скришом прави настоятелни жестове към Доктора веднага да каже нещо.)

ДОКТОРЪТ

(объркан)

Ах, вижте... да... Тук сме, за да посредничим...

ХЕНРИХ IV

(вече се е разкалял, почти уплашен, оставя се тримата да му поставят отново расото и с конвулсивни движения на ръцете се загръща с него)

Прошка... да, да... Прошка, прошка, монсиньоре, прошка, прошка, мадона! Чувствувам, заклевам се, чувствувам цялата тежест на анатемата!

(Превива се, като се хваща за главата, сякаш очаква нещо да го смаже. Известно време остава така, после с друг глас, макар и в същата поза, казва тихо, поверително на Ландолфо, Ариалдо и Ордулфо.)

Но аз не зная защо днес не умея да се показвам смирен пред ония там.

(И посочва, сякаш тайно, Белкреди.)

ЛАНДОЛФО

(полугласно)

Ала защо ваше величество упорито вярва, че това е Пиетро Дамиани, докато той е съвсем друг човек!

ХЕНРИХ IV

(поглежда го със страх)

Не е ли Пиетро Дамиани?

АРИАЛДО

Не, не е. Той е един беден монах, ваше величество!

ХЕНРИХ IV

(скръбно, като въздиша отчаяно)

Ех, никой от нас не може да преценява действията си, когато постъпва по инстинкт... Може би вие, мадона, ще успеете по-добре да ме разберете, защото сте жена. Сега преживяваме един тържествен и решителен момент. Вижте, бих могъл в този миг, докато говоря с вас, да приема помощта на ломбардските епископи, да пленя папата, като го нападна тук в замъка, да изтичам в Рим и да избира там един антипапа, да протегна ръка за съюз с Робер Гискар, Григорий VII ще бъде загубен! Противопоставям се на изкушението и, повярвайте — постъпвам мъдро. Чувствувам полъха на епохата и признавам царствеността на оня, който умее да бъде такъв, какъвто трябва: достоен папа. Ще ми се смеете ли сега, като ме виждате облечен тъй? Това би значило всички да сте глупаци, значи, да не разбирате политическата мъдрост, която ми подсказва да нося сега тези дрехи на покаяние. Аз ви заявявам, че ролите утре могат да се преобърнат. И какво ще правите вие тогава? Дали ще се смеете на папата в ролята му на затворник? Не. Ще бъдем квит. Днес аз съм маскиран като покаяник, утре той — като затворник. Ала горко на оня, който не умее да носи своята маска било на крал, било на папа. Макар че без съмнение той сега е премного строг към мене! Помислете си, мадона, че Берта, вашата дъщеря, към която, повтарям ви, моето отношение е променено,

(обръща се внезапно към Белкреди и изкрещява в лицето му, сякаш той е отрекъл това)

променено, променено поради любовта и предаността, която съумя да прояви в този ужасен момент!

*(Прекъсва своя гневен изблик и прави усилие да се сдържи, като издава отчаян гърлен вопъл.
После се обръща с нежно и скръбно смирение към Маркизата.)*

Тя дойде с мене, мадона, и е долу на двора. Пожела да ме последва като просякиня и е замръзнала, замръзнала: стоя две нощи на открито, на снега! Вие сте нейна майка! Навярно цялото ви същество и милосърдие се вълнуват и ще измолите заедно с него

(сочи Доктора)

опрощение от папата: нека ни приеме!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(треперееща, със слаб гласец)

Но да, да, веднага...

ДОКТОРЪТ

Тъй ще направим, тъй...

ХЕНРИХ IV

И още нещо! И още нещо!

(Извиква ги край себе си и тихо, много поверително им съобщава.)

Не е достатъчно да ме приеме. Знаете, че той може всичко — повтарям, „всичко“! Той умее да събужда дори мъртъвците!

(Удря си гърдите.)

Ето ме тук! Вие ме виждате! И няма магьосничество, което да му е непознато. И тъй, ваша святост, мадона, истинската ми присъда е тази — или онази — погледнете,

(сочи портрета си на стената, едва ли не изпълнен със страх)

че не мога да се откъсна от това чародейство. Сега се покаявам и заклевам ви се, че покаяник ще остана, докато той не ме приеме. Ала после вие двамата, след като той си оттегли анатемата, ще трябва да измолите каквото искам от папата. Той е в състояние да ме откъсне оттам

(отново сочи портрета)

и да ми разреши да живея цялостно бедния мой живот, от който съм изключен... Човек не може вечно да е на двадесет и шест години, мадона! Аз ви умолявам и заради вашата дъщеря: за да съумея да я

обичам, както тя заслужава, тъй благоразположен, както съм сега, разнежен като сега от нейната милост. Ето. Тъй. Аз съм във вашите ръце...

(Покланя се.)

Мадона! Монсиньоре!

Покланяйки се, понечва да се оттегли през вратата, откъдето е влязъл, ала забелязва, че Белкреди, който се е поприблизил, за да чува, обръща глава към дъното, и като предполага, че той иска да му открадне императорската корона, оставена на престола, сред изненадата и объркването на всички изтичва, взема я и я скрива под расото си. С хитра усмивка на очите и устните си отново неколkokратно се покланя и излиза. Маркизата е тъй развълнувана, че внезапно се отпуска на един стол почти в несвяст.

Завеса

ВТОРО ДЕЙСТВИЕ

Друга зала, съседна на тронната, мебелирана със старинни, строги мебели. Вдясно, на около две педи от земята, се издига нещо, подобно на вестибюлче, оградено с парапет на колонки, чиято цялост е нарушена встрани, където има две стъпала за влизане във вестибюлчето. В това вестибюлче има маса с пет стилни стола: един начело и по два от страни. Изходът е в дъното. Вляво два прозореца гледат към градината. Вдясно врата към тронната зала. Късен следобед през същия ден. На сцената са Маркиза Матилда, Докторът и Тито Белкреди. Продължават някакъв разговор, но Маркиза Матилда се държи настрана. Тя е мрачна, явно отегчена от онова, което приказват другите двама, ала в същото време не може да не слуша, защото състоянието, в което се намира, я кара да проявява интерес към всичко въпреки волята ѝ. Тя не може да се съсредоточи и да обмисли някакво намерение, по-силно от нея, което ѝ е хрумнало и я изкушава. Думите на другите двама привличат вниманието ѝ, защото тя инстинктивно чувства нужда да бъде възпряна тъкмо в тоя миг.

БЕЛКРЕДИ

Може би, може би имате право, драги докторе, но моето впечатление беше именно такова.

ДОКТОРЪТ

Не мога да отрека категорично, но смятам — просто тъй ви се е сторило...

БЕЛКРЕДИ

Извинете: но той дори го каза, и при това твърде ясно!

(Обръща се към Маркизата.)

Не е ли истина, маркизо?

МАРКИЗА МАТИЛДА

(разсеяно, като се обръща)

Какво казахте?

(После добавя, не желаейки да изрази съгласие.)

Ах, да... Ала не поради причината, която вие си въобразявате.

ДОКТОРЪТ

Той имаше пред вид дрехите, които бяхме навлекли — нейното наметало,

(сочи Маркизата)

нашите бенедиктински раса. Всичко това беше просто детинско.

МАРКИЗА МАТИЛДА

(внезапно, като отново се обръща възмутена)

Детинско? Какво говорите, докторе?

ДОКТОРЪТ

В известен смисъл, да! Моля ви, оставете ме да говоря, госпожо маркизо. Ала, от друга страна, всичко е много по-сложно, отколкото човек може да си въобрази.

МАРКИЗА МАТИЛДА

За мене пък е съвсем ясно.

ДОКТОРЪТ

(със снизходителна усмивка на познавач към неспециалисти)

Ех, да! Грябва да се познава особената психология на лудите, съгласно която, обърнете внимание, може да сме сигурни, че един луд прекрасно е забелязал предрешването на околните, да го приема за такова и въпреки това, уверявам ви, да му вярва точно както децата вярват в играта. За тях тя е в същото време и действителност. Затова казах — детинско. Но в същото време то е изключително сложно. В смисъл, че той трябва да се вижда пред самия себе си като образ: тъкмо като онзи свой образ там!

(Сочи наляво, към тронната зала, където е портретът.)

БЕЛКРЕДИ

Той сам го каза!

ДОКТОРЪТ

Точно тъй, отлично! Един образ, към който са се прибавили други образи — нашите, ясно ли е? И ето — той, в своето болезнено бълнуване — което е остро и ясно, — веднага е доловил разликата между неговия образ и нашите: тоест, че в нашите образи, в нас има някаква преструвка. И прояви недоверие. Всички луди са въоръжени с едно вечно бдително недоверие. И това е всичко! На него, естествено, нашата игра, в отговор на неговата, му се е сторила продиктувана не от милосърдие. И затова пък на нас неговата игра се стори толкова потрагична, колкото повече той, тласкан от недоверието си — ясно ли ви е, — се стараеше едва ли не предизвикателно да ни я представи тъкмо като игра. Той пожела да ни покаже като игра и своето собствено бълнуване, като ни се яви с малко боя по слепите очи и бузите и като заяви, че уж нарочно, на шега, си бил сложил тази боя!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(отново избухва)

Не! Не е тази причината, докторе! Не е тази! Не е тази.

ДОКТОРЪТ

Как да не е тази?

МАРКИЗА МАТИЛДА

(решително, енергично)

Аз съм съвсем сигурна — той ме е познал!

ДОКТОРЪТ

Не е възможно... Не е възможно...

БЕЛКРЕДИ

(едновременно с него)

Ами! Нищо подобно!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(още по-енергично, почти вън от себе си)

Позна ме, уверявам ви. Когато се приближи да ми говори отблизо и ме погледна в очите, да, именно впи поглед в очите ми — ме позна!

БЕЛКРЕДИ

Но нали говореше за вашата дъщеря...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не е вярно! За мене, за мене говореше!

БЕЛКРЕДИ

Да, може би, когато спомена...

МАРКИЗА МАТИЛДА

(веднага без всякакъв срам)

За моите боядисани коси! Ала не забелязахте ли, веднага додаде „или спомена за вашите тъмни коси, ако сте били тъмнокоса“. Той си спомни отлично, че „тогава“ аз бях тъмнокоса.

БЕЛКРЕДИ

Хайде, хайде!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(без да го слуша, обръща се към Доктора)

Моите коси, докторе, в действителност са естествено тъмни, като косите на дъщеря ми. И затова той започна да говори за нея!

БЕЛКРЕДИ

Но нали той не познава вашата дъщеря! Нали никога не са се виждали!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Тъкмо затова! Ах, нищо не разбирате! Под моята дъщеря той разбира мен самата, такава, каквато бях тогава!

БЕЛКРЕДИ

Охо, неговата болест е заразителна. И вие сте се заразили!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(тихо, презрително)

Заразителна! Глупак!

БЕЛКРЕДИ

Извинете, вие някога били ли сте негова жена? Вашата дъщеря в неговото бълнуване е неговата съпруга: Берта от Суза.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Точно така! Защото аз, без да съм тъмнокоса, каквато ме помни, а такава — руса, му се представих като Аделаида, майката. Дъщеря ми за него не съществува — той никога не я е виждал — вие сам го казахте. Тогава как може той да знае дали е тъмнокоса или руса?

БЕЛКРЕДИ

Но той каза тъмнокоса ей тъй, изобщо, боже мой! Просто искаше да каже тъмнокоса или руса — имаше пред вид всяка жена, която иска да задържи спомена от младостта в цвета на косите си! А вие както обикновено почвате да фантазирате! Докторе, тя твърди, че не трябвало да дойда тук, а всъщност тя не е трябвало да идва!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(съкрушена за миг от забележката на Белкреди, остава замислена, но бързо се съвзема и е раздразнена, защото е несигурна)

Не... Не... Той говореше за мене... Винаги е говорил за мене, с мене и на мене...

БЕЛКРЕДИ

Но чуйте, моля ви! Той не ме остави дори за миг на спокойствие, а вие твърдите, че бил говорил все за вас. А дали не ви се е сторило, че намеква за вас и когато говореше с Пиетро Дамиани!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(предизвикателно, сякаш разкъсвайки юздите на общоприетия тон)

А защо не? Я кажете, защо веднага, още от първия миг, той почувствува неприязън към вас, и само към вас?

От тона на този въпрос трябва да проличи почти красноречиво отговорът: „Защото разбра, че вие сте мой любовник!“ Белкреди долавя това толкова добре, че остава объркан, глупаво ухилен.

ДОКТОРЪТ

Моля за извинение, причината може да е в обстоятелството, че му бе съобщено само за посещението на херцогиня Аделаида и на абата от Ключи. Срещайки трети посетител, за когото не е предизвестен и като се има пред вид неговата подозрителност...

БЕЛКРЕДИ

Точно така! Неговото вечно недоверие го накара да види в мене неприятел: Пиетро Дамиани! Ала тя си е втълпила, че я бил познал.

МАРКИЗА МАТИЛДА

По това няма съмнение! Очите му го показаха, докторе: знаете, има погледи, които не оставят никакво съмнение! То беше само миг, какво повече да кажа?

ДОКТОРЪТ

Не е изключено — миг на просветление...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Да, може би е така! И затуй неговите думи ми се сториха изпълнени със съжаление за неговата и моята младост, за ужасната случка, която го е задържала там, в онази маска, от която не може повече да се отскубне и от която той иска, иска да се освободи!

БЕЛКРЕДИ

Точно тъй! За да може да обича вашата дъщеря. Или вас — както си въобразявате, — понеже е разнежен от вашето състрадание.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Кое то към него е безгранично, моля ви да повярвате!

БЕЛКРЕДИ

То се вижда, мадона! Толкова голямо е, че един чудотворец би очаквал без съмнение да стане чудото.

ДОКТОРЪТ

Ще разрешите ли и аз сега да се изкажа? Аз не правя чудеса, защото съм лекар, а не чудотворец. Много внимателно слушах онова, което той говореше, и повтарям, че еластичността на аналогическите му връзки, която е характерна за всички състояния на делириум, у него е твърде очевидна и — как да кажа? — твърде отпусната. С една дума, елементите на неговия делириум не се крепят здраво един за друг. Струва ми се, той с усилие се задържа в образа, който е облякъл, поради резки сепвания, които го изтръгват не от едно състояние на начална апатия — и това е много успокоителен симптом, — но по-скоро от едно болезнено състояние на меланхолична замисленост, която доказва една... да, наистина значителна мозъчна дейност. Подчертавам — много успокоителен признак. И затова, ако разтърсващата изненада, която сме замислили...

МАРКИЗА МАТИЛДА

(обръщайки се към прозореца, с тон на болна, която се оплаква)

Но защо автомобилът не се връща? Минаха повече от три часа и половина...

ДОКТОРЪТ

(слисан)

Маркиза Матилда, какво казвате?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Автомобилът, докторе! Минаха повече от три часа и половина!

ДОКТОРЪТ

(вади и поглежда часовника)

Охо, дори повече от четири часа.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Трябваше да бъде тук преди половин час. Но както винаги...

БЕЛКРЕДИ

Навярно не могат да намерят роклята.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Но аз съвсем точно обясних къде е поставена!

(Тя е твърде нетърпелива.)

Но Фрида... Къде е Фрида?

БЕЛКРЕДИ

(надзърта от прозореца)

Навярно е в градината с Карло.

ДОКТОРЪТ

Сигурно я убеждава да победи страха си...

БЕЛКРЕДИ

Докторе, това не е страх, не ѝ вярвайте! Тя просто се отегчава.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Направете ми удоволствието и не я молете изобщо. Познавам характера ѝ!

ДОКТОРЪТ

Нека почакаме търпеливо. Всичко ще свърши само за миг, а трябва да е и по вечерно време. Ако успеем да го разтърсим, както казах, за да може страшният шок да разкъса вече поразхлабените нишки, които го свързват с неговата лудост, ще го освободим от присъдата, която на самия него изглежда присъда. Той сам го каза: „Не може човек да е вечно на двадесет и шест години, мадона!“ Изобщо ако успеем да постигнем отново да придобие внезапно съзнание за разстояние във времето...

БЕЛКРЕДИ

(прекъсва го)

Ще оздравее!

(После иронично процежда сричка по сричка.)

Ще го откъснем от неговия образ!

ДОКТОРЪТ

Може да се надяваме, че ще го приведем отново в движение като часовник, който е спрял в определен час. Да, вижте, нека почакаме с часовници в ръце да настъпи отново онзи зловещ час и тогава — разтърсването! Да се надяваме, че отново ще започне да бележи часовете след дългото спиране.

В този миг от дъното влиза маркиз Карло ди Ноли.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Ах, Карло... А Фрида? Къде изчезна тя?

ДИ НОЛИ

Ето, тук е, ще дойде след миг.

ДОКТОРЪТ

Автомобилът пристигна ли?

ДИ НОЛИ

Да.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Наистина? А роклята донесоха ли?

ДИ НОЛИ

Тук е от доста време.

ДОКТОРЪТ

Всичко е наред тогава!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(тръпнеща)

Къде е? Къде е?

ДИ НОЛИ

(вдига рамене и тъжно се усмихва като човек, който неохотно се съгласява с неуместна шега)

Ще я видите... Ето...

(Сочи към вратата в дъното)

Ето... там е.

На прага се появява Бертолко и тържествено обявява.

БЕРТОЛДО

Нейно височество маркиза Матилда ди Каноса!

И веднага влиза Фрида: елегантна и прекрасна. Тя е облечена в някогашната рокля на майка си като Маркиза Матилда Тосканска и представлява оживелият образ от портрета в тронната зала.

ФРИДА

(минава край Бертолко, който се покланя, и му казва високомерно)

Тосканска, Тосканска, моля. Каноса е само един от моите замъци.

БЕЛКРЕДИ

(съзерцава я)

Гледайте, гледайте! Сякаш не е тя!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не е тя! Това съм аз! Господи, виждате ли? Спри, Фрида! Виждате ли, тя е просто мой жив портрет!

ДОКТОРЪТ

Да, да... Отлично! Отлично! Портретът!

БЕЛКРЕДИ

Ех, да... Няма какво да се каже... Точно като на портрета...
Вижте, вижте! Какъв образ!

ФРИДА

Не ме карайте да се смея, че ще се пукна! Я кажи, какво кръстче
си имала, мамо? Едва не се задуших, когато се закопчавах!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(нервна, наглася дрехата ѝ)

Чакай... Стой мирно... Тези гънки... Наистина ли ти е толкова
тясна?

ФРИДА

Задушавам се! Трябва да побързаме, моля ви...

ДОКТОРЪТ

Е, не, първо трябва да почакаме да се мръкне...

ФРИДА

Но аз не мога, не мога да изтрая до вечерта!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Но защо я облече веднага?

ФРИДА

Щом я видях! Изкушение! Непреодолимо!...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Можеше поне да ме извикаш! Щях да ти помогна... Всичко е
толкова измачкано, какви гънки, господи...

ФРИДА

Видях, мамо. Но гънките са стари... Трудно ще изгледят.

ДОКТОРЪТ

Няма значение, госпожо маркизо. Илюзията е съвършена.

(После се приближава, като я кани да дойде пред дъщерята, но без да я закрие.)

Разрешете. Останете тук. Тъй, на известно разстояние — още малко по-напред...

БЕЛКРЕДИ

За да се добие представа за изтеклото време...

МАРКИЗА МАТИЛДА

(към него, полугласно)

Двадесет години по-късно! Цяло нещастие, нали?

БЕЛКРЕДИ

Да не преувеличаваме!

ДОКТОРЪТ

(объркано се опитва да оправя гафа)

Не, не! Исках да кажа, също... казвах... Казвах за дрехата... Казвах да видим...

БЕЛКРЕДИ

(смее се)

Но колкото за дрехата, докторе, съвсем не са двадесет години! Осемстотин! Цяла бездна! Искате да го накарате да ги прескочи наведнъж, като го блъснете?

(Сочи първо Фрида, после Маркизата.)

Оттук дотам? Ще трябва да му събирате парчетата в кошница! Драги господа, помислете си — сериозно говоря, — за нас са двадесет години, два костюма и един маскарад. Ала ако за него времето е спряло, както вие казвате, докторе, ако той живее там

(сочи Фрида)

заедно с нея, преди осемстотин години: мисля си — тъй ще му се завие свят от скока, че като падне сред нас...

(Докторът прави отрицателен знак с пръст.)

Казвате не?

ДОКТОРЪТ

Не, защото животът, драги бароне, ще започне отново. В този случай животът, този нашият — ще стане реален и за него, ще го увлече веднага, като го изтръгне внезапно от илюзията и като му разкрие, че осемстотинте години са само двадесет, както казахте! То ще е като някои известни трикове, например като скока в празно при масонския ритуал. Струва ти се ужасно, а накрая се оказва, че си слязъл само едно стъпало.

БЕЛКРЕДИ

Ох, какво откритие! Да, разбира се! Вижте Фрида и маркизата, докторе! Кой е по-напред? Ние старите, докторе! Младите си мислят, че те са по-напред, ала не е вярно: ние сме по-напред; щом като изминалото време е повече наше, отколкото тяхно.

ДОКТОРЪТ

Ех, да, тъй щеше да е, ако миналото не ни отдалечаваше!

БЕЛКРЕДИ

Съвсем не! От какво да ни отдалечава? Щом те

(сочи Фрида и Ди Ноли)

трябва тепърва да правят онова, което ние вече сме направили, докторе: да остаряват, като повтарят горе-долу същите глупости. Илюзията е следната: вярваме, че се излиза от живота през една врата, която е пред нас. Не е вярно! Ако човек започва да умира още щом се роди, то който по-рано е започнал, е по-напред от другите. И най-младият е татко Адам! Вижте я,

(показва Фрида)

с осемстотин години е по-млада от всички нас — маркиза Матилда Тосканска.

(И дълбоко ѝ се покланя.)

ДИ НОЛИ

Моля ти се, Тито, да не се шегуваме.

БЕЛКРЕДИ

Аха, струва ти се, че се шегувам...

ДИ НОЛИ

Господи, разбира се... откак дойде тук...

БЕЛКРЕДИ

Как? Нали дори се облякох като бенедиктински монах...

ДИ НОЛИ

Да, за да вземеш участие в нещо сериозно...

БЕЛКРЕДИ

Ех, ако е сериозно за другите... ето, за Фрида например.

(После се обръща към Доктора.)

То, заклевам ви се, докторе — аз все още не разбирам какво искате да направите.

ДОКТОРЪТ

(раздразнен)

Ще го видите! Моля, имайте ми малко доверие, моля ви се! Ами че маркизата още не е облечена както...

БЕЛКРЕДИ

Как, и тя ли ще се предрешва?

ДОКТОРЪТ

Разбира се! Разбира се! С друга дреха, която чака оттатък, в гардероба, за всеки случай, ако той пожелае да срещне маркиза Матилда ди Каноса.

ФРИДА

(докато говори тихичко с Ди Ноли, забелязва, че Докторът прави грешка)

Тосканска! Тосканска!

ДОКТОРЪТ

(отегчен)

Не е ли все едно!

БЕЛКРЕДИ

Аха, разбрах! Ще му се явят две?

ДОКТОРЪТ

Точно така. Две. И тогава...

ФРИДА

(вика го настрана)

Докторе, моля ви, елате!

ДОКТОРЪТ

Ето идвам!

(Приближава се до младата двойка и им дава някакви обяснения.)

БЕЛКРЕДИ

(тихо на Маркиза Матилда)

Ех, господи! Но, значи...

МАРКИЗА МАТИЛДА

(обръща се с решително лице)

Какво има?

БЕЛКРЕДИ

Толкова много ли ви интересува този човек? Толкова, та да се съгласите на всичко това? Но то е просто чудовищно за една жена!

МАРКИЗА МАТИЛДА

За една обикновена жена!

БЕЛКРЕДИ

Ах, не, за всички жени, скъпа. Та това е истинска саможертва...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Аз му я дължа!

БЕЛКРЕДИ

Я не лъжете! Вие отлично знаете, че не се унижавате!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Тогава? Каква саможертва има?

БЕЛКРЕДИ

Не се унижавате в очите на другите, но все пак достатъчно, за да оскърбите мен.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Че кой мисли в този момент за вас!

ДИ НОЛИ

(приближава се)

Ето, значи, ще направим тъй...

(Обръща се към Бертолдо.)

Ей, вие! Идете да повикате някой от тримата там!

БЕРТОЛДО

Веднага!

(Излиза през вратата в дъното.)

МАРКИЗА МАТИЛДА

Ала най-напред трябва да се престорим, че се сбогуваме!

ДИ НОЛИ

Точно тъй! Ще накарам да го повикат, за да подготвим вашето сбогуване.

(Към Белкреди.)

Ти може и да не идваш, остани тук!

БЕЛКРЕДИ

(клатейки глава иронично)

Разбира се... Може и без мене.

ДИ НОЛИ

Разбираш ли, не бива да му даваме отново повод и за най-малко подозрение.

БЕЛКРЕДИ

Разбира се! Може и без мене... Аз съм нещо, което може да се пренебрегне... Quantite negligeeable!

ДОКТОРЪТ

Необходимо е да създадем у него абсолютна сигурност, че сме си отишли.

От вратата вдясно влиза Ландолфо, следван от Бертолдо.

ЛАНДОЛФО

Може ли?

ДИ НОЛИ

Влезте, влезте! И тъй... Вие се наричате Лоло, нали?

ЛАНДОЛФО

Лоло или Ландолфо, както обичате!

ДИ НОЛИ

Добре, слушайте сега. След малко докторът и маркизата ще се сбогуват...

ЛАНДОЛФО

Отлично. Достатъчно е да кажат, че папата милостиво се е съгласил да го приеме. Той е там в своите покои и разкаян стене заради всичко, което е казал. Отчаян е, че папата няма да му окаже тази милост. Ако обичате, заповядайте... Имайте добрината да облечете отново дрехите...

ДОКТОРЪТ

Да, да. Да вървим, да вървим...

ЛАНДОЛФО

Почакайте. Позволявам си да подсказва нещо: добавете, че и маркиза Матилда Тосканска е молила заедно с тях папата за неговото благоволение да го приеме.

МАРКИЗА МАТИЛДА

Така! Видяхте ли, че ме е познал?

ЛАНДОЛФО

Не. Простете ми. То е, защото се страхува от ненавистта на онази маркиза, която е дала подслон на папата в своя замък. Странно... В историята, която съм чел, но която вие, господа, навярно познавате по-добре от мене — не е ли казано, че Хенрих IV тайно е обичал Тосканската маркиза?

МАРКИЗА МАТИЛДА

(веднага)

О, не, съвсем не. Не пише тъй в историята! Дори обратното!

ЛАНДОЛФО

Точно тъй, и на мене ми се струваше така! Ала той казва, че бил я обичал... Непрекъснато го повтаря... И сега се страхува, нейната неприязън, причинена от тази тайна любов, да не повлияе в негова вреда върху настроението на папата.

БЕЛКРЕДИ

Трябва да му се даде да разбере, че тази неприязън повече не съществува!

ЛАНДОЛФО

Точно така! Отлично!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(към Ландолфо)

Да, да, отлично!

(Към Белкреди.)

Защото в историята е писано черно на бяло, ако вие не знаете, че папата отстъпил тъкмо пред молбите на маркиза Матилда и на абата от Ключи. А аз мога да ви призная, драги Белкреди, че тогава — когато беше ездата — имах намерение да се възползувам от това, за да му покажа, че не съм настроена чак толкова неприязнено, колкото той си въобразяваше.

БЕЛКРЕДИ

Но това е чудесно, драга маркизо! Тогава спазвайте, спазвайте историята...

ЛАНДОЛФО

Така. Без друго, щом е тъй, госпожата би могла да си спести двойното преобличане и да се представи заедно с монсиньора

(сочи Доктора)

в ролята на маркиза Матилда Тосканска.

ДОКТОРЪТ

(веднага се намесва енергично)

Не, не! Моля ви, само това не! Тъй всичко ще развалите впечатлението от съпоставянето трябва да бъде внезапно, ненадейно. Не, не. Елате с мене, маркизо, да вървим: вие отново ще се представите като херцогиня Аделаида, майка на императрицата. И ще

се сбогуваме. Преди всичко най-важно е той да знае, че сме си отишли. Хайде, хайде да не губим време, още много неща трябва да подготвим.

Докторът, Маркиза Матилда и Ландолфо излизат през вратата вдясно.

ФРИДА

Но аз отново започвам да чувствавам страх...

ДИ НОЛИ

Отначало ли да почваме, Фрида?

ФРИДА

По-добре беше да го бях видяла по-рано...

ДИ НОЛИ

Повярвай, наистина няма защо да се страхуваш!

ФРИДА

Не буйствува ли?

ДИ НОЛИ

Ами! Спокоен е.

БЕЛКРЕДИ

(с иронична сантиментална приповдигнатост)

Не чу ли, че те обича! Бил меланхоличен!

ФРИДА

Покорно благодаря! Тъкмо затова се страхувам!

БЕЛКРЕДИ

Той няма да пожелае да ти причини нищо лошо...

ДИ НОЛИ

И в края на краищата цялата работа ще трае само миг...

ФРИДА

Да, но да остана сама с него там, в тъмното...

ДИ НОЛИ

Само след миг ще бъда до тебе, а зад вратите ще са всички други — спотаени, готови да се притичат. Щом той види пред себе си майка ти — разбираш ли? — твоята роля е свършена...

БЕЛКРЕДИ

Аз по-скоро се страхувам от друго: че ще направим дупка във водата.

ДИ НОЛИ

Не почвай пак! Аз самият смятам, че замисленото средство ще се окаже ефикасно!

ФРИДА

И на мене, и на мене ми се струва тъй. Вече го чувствавам в себе си... Цялата съм трепетна!

БЕЛКРЕДИ

Ала лудите, драги мои — те не го съзнават за съжаление! — притежават щастие, за което ние не държим сметка...

ДИ НОЛИ

(прекъсва го отегчен)

За какво щастие говориш! Ама престани, моля те!

БЕЛКРЕДИ

(подчертано)

Те не разсъждават!

ДИ НОЛИ

Какво общо има тук разсъждаването, извинявай!?

БЕЛКРЕДИ

Как? Не ти ли се струва, че дори и според нас — той трябва да направи цяло едно дълго разсъждение,

(сочи Фрида)

като види същевременно майка й? Нали ние проектираме всичко това.

ДИ НОЛИ

Не, нищо подобно: какво ти разсъждение? Представяме му двоен образ на самата негова измислица, както каза докторът!

БЕЛКРЕДИ

(внезапно избухва)

Слушай: не мога да разбера защо им дават медицински дипломи!

ДИ НОЛИ

(объркан)

На кои?

БЕЛКРЕДИ

На психиатрите.

ДИ НОЛИ

И таз добра, а какви дипломи искаш да им дават?

ФРИДА

Нали са лекари-психиатри?

БЕЛКРЕДИ

Именно! Да им дават дипломи по правото, драга! Само дрънканици! И който знае да бърбри по-добре, минава за по-способен. „Еластичност на аналогичните връзки“, „съзнание за разстояние във времето“! Първото нещо, което обясняват, е, че не правели чудеса, когато тук именно от чудо има нужда! Колкото повече разправят, че не били чудотворци, толкова повече другите вярват в тяхната сериозност — та те не правят чудеса! — и прекрасно умеят да падат на краката си!

БЕРТОЛДО

(който досега е стоял, за да наблюдава през вратата вдясно, гледайки през дупката на ключалката)

Ето ги! Ето ги! Готвят се да дойдат тук!...

ДИ НОЛИ

О, тъй ли?

БЕРТОЛДО

Изглежда, той иска да ги придружи... Да, да! Ето го, ето го!

ДИ НОЛИ

Тогава да се оттеглим! Да се оттеглим веднага!

(Обръща се към Бертолко, преди да излезе.)

Вие оставате тук!

БЕРТОЛДО

Наистина ли трябва да остана?

Без да му отговорят, Ди Ноли, Фрида и Белкредо избягват през вратата в дъното, като оставят Бертолко объркан и тревожен. Вратата вдясно се отваря и пръв влиза Ландолфо, като веднага се покланя, после влизат маркиза Матилда, с наметало и корона на херцогиня, както в първо действие, и Докторът, с расо на абат от Кюни. Хенрих IV е между тях в кралски одежди. Накрая влизат Ордулфо и Ариалдо.

ХЕНРИХ IV

(продължава разговора, който, предполага се, е започнал в тронната зала)

А аз ви питам, как мога да бъда лукав, щом вярват, че съм твърдоглав?

ДОКТОРЪТ

Но не, в никакъв случай твърдоглав...

ХЕНРИХ IV

(усмихва се от удоволствие)

Тогава за вас съм наистина лукав?

ДОКТОРЪТ

Не, не! Нито твърдоглав, нито лукав!

ХЕНРИХ IV

(спираща и възкликва с тон на човек, който иска да подчертае благосклонно, но също тъй и иронично, че двете неща не са възможни едновременно)

Монсиньоре! Ако твърдоглавството не е порок, който може да се съчетае с лукавството, аз се надявах, че като ми отричате правото да бъда такъв, все пак ми оставяхте малко лукавство. Уверявам ви, много ми е необходимо! Ала ако желаете да го задържите изцяло за вас...

ДОКТОРЪТ

Ха, как тъй, аз? Аз ви изглеждам лукав, тъй ли?

ХЕНРИХ IV

Не, монсиньоре! Какво говорите! Ваша святост съвсем не прилича на хитрец!

(Рязко прекъсва, за да се обърне към маркиза Матилда.)

С ваше позволение: тук на прага искам да споделя нещо поверително с мадона херцогинята.

(Отвежда я малко встрани и я пита тревожно и много поверително.)

Вашата дъщеря наистина ли ви е скъпа?

МАРКИЗА МАТИЛДА

(удивена)

Да, разбира се...

ХЕНРИХ IV

И желаете да я възнаградя с цялата си любов, с цялата си всеотдайност за тежката си вина спрямо нея? Поне не вярвате ли, че съм безнравствен, както ме обвиняват моите неприятели?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Не, не! Аз не вярвам: и никога не съм вярвала...

ХЕНРИХ IV

Тогава, значи, искате?

МАРКИЗА МАТИЛДА

(както по-горе)

Какво?

ХЕНРИХ IV

Да възвърна любовта си към вашата дъщеря?

(Гледа я и прибавя веднага с тайнствен тон, звучащ едновременно предупредително и уплашено.)

Не сте приятелка, не сте приятелка на Тосканската маркиза!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Повтарям ви прочее, че тя не по-малко от нас се е молила, заклевала е папата да бъде милостив към вас...

ХЕНРИХ IV

(веднага, тихо, треперещ)

Не ми го казвайте! Не ми го казвайте! За бога, мадона, не виждате ли как това ме вълнува!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(поглежда го, после пита тихо, сякаш доверява нещо тайно)

Вие още ли я обичате?

ХЕНРИХ IV

(смаян)

Още? Защо казвате още? Вие може би знаете? Никой не го знае! Никой не трябва да го знае!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Ала може би тя знае, щом толкова много се е молила заради вас!

ХЕНРИХ IV

(поглежда я, после казва)

Е, обичате ли вашата дъщеря?

(Кратка пауза. Обръща се към Доктора с шеговит тон.)

Ах, монсиньоре, странно е — узнах, че съм женен за нея едва по-късно... Много, много късно... Тъй и сега: да, тя е моя жена, няма съмнение, че е моя жена, но, заклевам ви се, не съм се сещал почти никога за това. Може да е грях, но не я чувствам моя жена, не я чувствам в сърцето си. Ала необяснимо е, че не я чувства в сърцето си дори нейната майка! Признайте, мадона, че малко се интересувате от нея!

(Обръщайки се към Доктора, отчаяно.)

Тя ми говори за другата! За маркиза Матилда!

(И като се вълнува все повече.)

С такава настойчивост, с настойчивост, която не мога да си обясня.

ЛАНДОЛФО

(смирено)

Може би, ваше величество, за да заличи неблагоприятното мнение, което сте си съставили за Тосканската маркиза.

(И изплашен, че си е позволил тази забележка, веднага добавя.)

Исках да кажа, разбира се, засега, за този момент...

ХЕНРИХ IV

Значи, и ти твърдиш, че е моя приятелка?

ЛАНДОЛФО

Да, в този момент, да, ваше величество!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Вижте, точно така, именно за това...

ХЕНРИХ IV

Разбрах. Тогава, значи, вие не вярвате, че я обичам. Разбрах. Разбрах. Никога никой не го е вярвал: никога никой не го е подозирал. Толкова по-добре! Стига. Стига.

(Млъква внезапно и се обръща към Доктора със съвсем различно лице и настроение.)

Монсиньоре, видяхте ли? Условиата, които папата постави, за да оттегли отлъчването ми, нямат нищо общо с причините, поради които ме беше отлъчил! Кажете на папа Григорий, че ще се видим в Бресаноне. А вие, мадона, ако имате щастието да срещнете вашата дъщеря долу в двора на замъка на вашата приятелка маркизата... Какво да ви кажа? Накарайте я да се качи, ще видим дали ще успее да я задържа в качеството на съпруга и императрица. Колко много жени са идвали тук и ми са се представяли за Берта от Суза — моята съпруга, която аз понякога съм пожелавал. То не е срамно: законна съпруга ми е! Но всичките, като ми казваха, че са Берта от Суза — сам не знаейки защо, — избухваха в смях!

(Сякаш поверително.)

Разбирате ли — в леглото — аз без тази дреха — и тя също... да, господи, без дрехи... Един мъж и една жена... то е естествено... Човек не мисли за това, което е, когато е гол. Закачената дреха остава като призрак!

(И с друг тон, поверително към Доктора.)

А аз мисля, монсиньоре, че изобщо призраците в края на краищата не са нищо друго, освен малки бъркотии на духа: образи, които човек не успява да задържи в царството на съня. Те се появяват и по време на дневното бдение, и тогава предизвикват страх. Аз толкова се страхувам, когато нощем ги виждам пред мене — множество разбъркани образи, които се смеят, смъкват се от конете си. Понякога се страхувам и от собствената си кръв, която пулсира в артериите като приглушени стъпки в далечни стаи сред нощната тишина... Но достатъчно ви задържах тук прави. Моите почитания, мадона, а вам, монсиньоре — уважения.

(Пред прага на изхода, в дъното, докъдето ги изпраща, ги оставя, като приема поклоните им. Маркиза Матилда и Докторът излизат. Той затваря вратата и внезапно се обръща изменен.)

Шутове! Шутове! Шутове! Тя беше като пиано с цветове! Щом я докосвах, ставаше бяла, червена, жълта, зелена!... А оня, другият: Пиетро Дамиани. Ха-ха-ха! Съвършено точен удар! Смазах го! Не посмя да се появи отново пред мен!

(Изрича всичко това весело и невъздържано, като се движи ту насам, ту натам, мести и погледа си, докато вижда Бертолдо — крайно изумен, изплашен от ненадейното му изменение. Спира пред него и като го сочи с пръст на тримата му другари, и те също объркани и изненадани, казва.)

Я го вижте този глупак, който ме гледа със зяпнала уста...

(Разтърсва го за раменете.)

Не разбираш ли? Не виждаш ли как ги унижавам, как ги въргалям, как ги карам да се явяват пред мене като напласени шутове! И те се плашат само от едно, охо: да не смъкна, да не разкъсам смешните им маски, да не открия, че са преоблечени, като че ли не аз самият съм ги накарал да се маскират поради това, че ми прави удоволствие да се преструвам на луд!

ЛАНДОЛФО, АРИАЛДО, ОРДУЛФО

(замаяни, объркани се гледат един друг)

Какво? Какво каза? Значи, тогава?...

ХЕНРИХ IV

(обръща се веднага при техните възгласи и извиква властно)

Стига! Да свършим вече! Омръзна ми!

(После веднага, сякаш се е разколебал и сам не вярва.)

По дяволите! Какво безсрамие, да ми се яви тук, сега, заедно със своя любовник... И си давах вид, че ми се представят поради съчувствие, че не желаят да дразнят един нещастник, вече излязъл от света, излязъл от времето, излязъл от живота! Ехе, иначе оня там, ако не бях луд, би ли търпял така да го тиранизират! А те искат всеки ден, всеки миг другите да са такива, каквито желаят те, и не смятат това за насилие! Ни най-малко! Такъв е техният начин на мислене, на

чувствуване: всеки си има мнение! И вие си имате свой начин на мислене, нали? Разбира се! Но какъв може да бъде той? Този на стадото: убог, променлив, несигурен... И те се възползват от това, карат ви да възприемете техния, тъй че да виждате и чувствувате като тях! Или поне си въобразяват, че става тъй! Защото в края на краищата какво успяват да наложат? Думи! Думи, които всеки разбира по свой начин. Е да, но тъй се създават така наречените общоприети мнения! И тежко на нещастника, който се намери дамгосан с някоя от ония думи, които всички повтарят! Например „луд“ или например — „глупак“! Но я кажете, може ли човек спокойно да наблюдава как някой се мъчи да убеждава другите, че вие сте именно такъв, какъвто ви вижда той, мъчи се да ви закрепости в оценката на другите посредством мнението, което той си е съставил за вас? „Луд“, „луд“! Сега вече не казвам, че съм такъв на шега! Но преди, преди да си ударя главата, падайки от коня...

(Прекъсва внезапно, като забелязва четиримата, които се вълнуват — те са уплашени и удивени повече от всякога.)

Споглеждате се?

(Изиграва, гримасничейки, техните прояви на удивление.)

Ха! Ха! Какво откровение! Нали? Аз ли съм, или не съм аз? Е, хайде, стига, луд съм! Луд!

(Става отново страшен.)

Но тогава, щом е тъй, по дяволите, застанете на колене! Застанете на колене!

(Насилва ги да коленичат един по един.)

Заповядвам ви всички да застанете на колене пред мене — тъй! И да докоснете трикратно земята с чела! Долу! Тъй трябва да стоят всички пред лудите!

(При вида на четиримата коленичили младежи той усеща как жестоката му веселост се изпарява и сам чувства негодувание.)

Хайде стига, станете, овци! Вие изпълнихте заповедта ми? А можехте да ми сложите усмирителна риза... Да смажете някого с тежестта на една дума, е тъй лесно: все едно да смачкате муха. Целият живот е смачкан така от тежестта на думите! От тежестта на мъртвите. Погледнете ме: можете ли сериозно да повярвате, че Хенрих IV е още

жив? И макар че е невероятно, ето, аз ви говоря и ви заповядвам на вас — живите. Тъй искам да живеете! И може би ви се струва глума, че мъртвите правели живота? Да, тук е глума, но излезте оттук, идете сред света на живите. Изгрява денят. Времето се простира пред вас. Пуква се зората. Този ден, който е пред нас, ще го създадем ние — тъй казвате вие. Ще го създадете вие! Тъй ли? Вие? Имате много здраве от всички традиции! Имате много здраве от всички обичаи! Започнете да говорите! Ще повтаряте всички думи, които винаги са били повтаряни! Въобразявате си, че живеете? Нищо подобно — предъвквате живота на мъртвите!

(Застава пред Бертолдо, вече напълно смаян, поразен.)

Ти нищо не разбираш от всичко това, нали? Как се казваш?

БЕРТОЛДО

Кой, аз? Аз... такова... Бертолдо.

ХЕНРИХ IV

Какъв Бертолдо, глупако? Тук, между нас, на четири очи: как се казваш?

БЕРТОЛДО

Аз... в дей... в действителност... наричат ме Фино...

ХЕНРИХ IV

(при едва загатнатия знак на предупреждение от страна на другите трима внезапно се обръща, за да ги накара да замлъкнат)

Фино?

БЕРТОЛДО

Фино Палиука, господине.

ХЕНРИХ IV

(обръща се отново към другите)

Зная вашите имена! Нали съм ви чувал толкова пъти да се викате един друг!

(Към Ландолфо.)

Ти се казваш Лоло?

ЛАНДОЛФО

Да, господине.

(После, с радостно избухване.)

Господи, но тогава...

ХЕНРИХ IV

(веднага, рязко)

Какво тогава?

ЛАНДОЛФО

(внезапно помръква)

Не... исках да кажа...

ХЕНРИХ IV

Че не съм луд ли? Не съм, разбира се. Не ме ли виждате?
Веселим се зад гърба на лековерните.

(Към Ариалдо.)

Зная — ти се наричаш Франко...

(Към Ордулфо.)

А ти, чакай...

ОРДУЛФО

Момо!

ХЕНРИХ IV

Точно така! Момо! Колко е хубаво, нали?

ЛАНДОЛФО

(както по-горе)

Но значи... Господи.

ХЕНРИХ IV

(както по-горе)

Що? Нищо! Нека тук между нас се посмеем дълго и с цяло гърло...

(И започва да се смее.)

Ха-ха-ха-ха-ха!

ЛАНДОЛФО, АРИАЛДО И ОРДУЛФО

(споглеждат се несигурни, объркани, колебаещи се между радостта и страха)

Оздравял ли е? Дали е истина? Какво значи това?

ХЕНРИХ IV

Мълчете, мълчете!

(Към Бертолко.)

Ти не се смееш? Още ли си обиден? Не трябва! Знаеш ли, не говорех за тебе. Всички, разбираш ли, всички имат сметка да нарочат пред другите някои хора за луди, за да имат извинението да ги държат затворени. Знаеш ли защо? Защото, когато тези хора почнат да говорят, не спазват благоприличието: и техните приказки не се издържат. Аз например какво казвам за ония, дето си отидоха сега? Че жената е развратница, нейният приятел — мръсник, а другият е шарлатанин... Никой няма да повярва! Ще кажат, не е вярно! Ала всички слушат уплашени какво говоря. Е, щом това, което говоря, не е вярно, защо всички се плашат? Нима може да се вярва на това, което говорят лудите! И все пак ме слушат с ококорени от страх очи. Защо? Кажи ти, кажи, защо? Сам виждаш, съвсем кротък съм.

БЕРТОЛДО

Ами защото... може би вярват, че...

ХЕНРИХ IV

Не, драги... Не... Погледни ме внимателно в очите! Не казвам, че е истина, бъди спокоен! Нищо не е истина! Но погледни ме в очите!

БЕРТОЛДО

Да, ето, и какво от това?

ХЕНРИХ IV

Виждаш ли? Виждаш ли? И ти също! И твоите очи в този миг са пълни със страх! Защото ти изглеждам луд! Ето доказателството! Ето доказателството!

(Смее се.)

ЛАНДОЛФО

(от името на другите, като набира смелост, раздразнен)

Но какво доказателство?

ХЕНРИХ IV

Че от лудите се страхуват, защото сега аз отново ви се струвам луд! При това вие отдавна сте свикнали с моята лудост! Вярвахте, че съм луд, вярвахте до преди малко! Вярно ли е, или не!

(Оглежда ги, те са ужасени.)

Виждате ли? Вие чувствувате, че страхът може да стигне до ужас, до усещане, че земята пропада под краката ви и че се свършва въздухът за дишане! Така е, драги господа? Защо? Защото знаете ли какво значи да се изправите пред някой луд? Значи да се изправите пред някой, който разтърсва из основи всичко, което сте построили във вас, около вас — логиката на всички ваши постройки. Какво да се прави! Строят си без логика лудите, щастливци! Или въз основа на някаква тяхна логика, която се носи като перушинка. Непостоянни! Непостоянни! Днес тъй, а утре кой знае как! Вие здраво се вкопчвате, а те се пускат! Непостоянни! Непостоянни! Вие казвате „това не може да бъде“ — а за тях всичко е възможно. Вие отговаряте „това не е вярно“. И защо? Защото не ти се струва вярно на тебе, на тебе, на тебе,

(сочи последователно трима от тях)

и на сто хиляди други. Ех, драги мой! Би трябвало да се изследва какво изглежда вярно на тия сто хиляди други — за които се казва, че не са луди, и да се види какво зрелище, какъв плод на логиката ще представлява резултатът на тяхното съглашателство! Когато бях дете,

луната в кладенеца ми се струваше истинска. И колко други неща ми се струваха истински! Аз вярвах всичко, което другите ми казваха, и бях блажен! Защото тежко ви и горко, ако не се вкопчите здраво в това, което ви се струва вярно днес, в онова, което ще ви се стори вярно утре дори да е обратното на това, което ви се е струвало вярно вчера! Горко ви, ако стигнете до дъното на това ужасно нещо, от което човек наистина може да полудее, да погледнете в очите някой, който е близо до вас — както аз някога гледах едни очи, — и се почувствувате просяк пред врата, през която никога няма да влезете. Оня, който ще влезе, няма да бъдете вие, със света вътре във вас, какъвто го виждате и докосвате. Не, ще влезе някой непознат вам — такъв, какъвто оня, другият, в своя непроницаем свят смята, че ви вижда и докосва...

(Дълга пауза. Мракът в залата започва да се сгъстява, като задълбочава чувството за тревога, за самота и засилва покрусата, която обзема четиримата маскирани и все повече ги отдалечава от големия Маскиран. Той остава вглъбен, за да съзерцава Страхотната злочестина, която е не само негова, а на всички. После се разтърсва, понечва да подири четиримата, които не чувствуват повече около себе си, и казва.)

Тук стана тъмно.

ОРДУЛФО

(веднага се приближава)

Желаете ли да отида за лампата?

ХЕНРИХ IV

(иронично)

Да, лампата... Въобразявате си, че не зная, че щом обърна гръб заедно с моята зехтинена лампа, за да отида да спя, запалвате за вас електрическа светлина — тук, а също и в тронната зала? Преструвам се, че не виждам...

ОРДУЛФО

Ах!... Желаете ли тогава...

ХЕНРИХ IV

Не: би ме заслепила. Искам моята лампа.

ОРДУЛФО

Ето, навярно е вече готова тук, зад вратата.

(Отива при вратата в дъното, отваря я, излиза за миг и веднага се връща със старинна лампа, от ония, които се държат за пръстен в горния край.)

ХЕНРИХ IV

(взема лампата и сочи масата във вестибюлчето) Ето, имаме малко светлина. Седнете там около масата. Но не тъй! Застанете в изящни и непринудени пози...

(Към Ариалдо.)

Ето, ти тъй...

(Поставя го в определена поза, после към Бертолдо)

Ти така...

(Наглася го.)

Ето, тъй...

(Отива също да седне.)

И аз тук...

(Обръща глава към един от прозорците.)

Би трябвало да можем да поръчаме на луната един хубав декоративен лъч... Колко ни е полезна, как ни служи луната! Аз самият често чувствавам нужда от нея и се захласвам да я съзерцавам от моя прозорец. Кой може да повярва, като я гледа, че тя знае: осемстотин години са минали и аз, седнал край прозореца, не съм и не мога да бъда действително Хенрих IV, който гледа луната като всеки обикновен човечец? Но погледнете, погледнете каква прекрасна нощна картина: императорът сред своите доверени съветници... Харесва ли ви тази картина?

ЛАНДОЛФО

(тихо към Ариалдо, сякаш за да не наруши очарованието)

Ех, разбираш ли? Ако знаехме, че не е вярно...

ХЕНРИХ IV

Кое не е вярно?

ЛАНДОЛФО

(колебливо, сякаш се извинява)

Не... вижте... защото тъкмо на него

(сочи Бертолдо)

тази сутрин, като постъпи на служба... аз... тъкмо тази сутрин казвах: жалко, че като сме облечени тъй... и разполагаме с такива хубави костюми там в гардероба... и една прекрасна зала като тази...

(Посочва тронната зала.)

ХЕНРИХ IV

Е, и? Казваш, че е жалко, какво?

ЛАНДОЛФО

Е... че не знаехме...

ХЕНРИХ IV

Че представяте ей тъй, на шега тази комедия?

ЛАНДОЛФО

Защото вярвахме, че...

АРИАЛДО

(идва му на помощ)

Именно... че всичко е на сериозно!

ХЕНРИХ IV

Е, как тъй? На вас ви изглежда несериозно?

ЛАНДОЛФО

Е, щом казвате, че...

ХЕНРИХ IV

Казвам, че сте глупаци! Трябваше да съумеете да я играете за себе си тази измама, а не за да я представяте пред мене, пред ония,

които идват тук на посещение от време на време. Трябваше да я живеете естествено, както живеете всички дни, не заради някого,

(към Бертолдо, като му хваща ръцете)

а за самия тебе, разбираш ли? В тази преструвка ти можеше да ядеш, да спиш, да се чешеш по гърба, ако те сърби...

(Обръща се към другите.)

Да се чувствувате живи, живи наистина в историята на хиляда и стотната година, тук, в двора на вашия император Хенрих IV! И да знаете, че оттук, от това наше далечно време, тъй живописно и гробовно, на едно разстояние осем века надолу, надолу, хората от хиляда и деветстотната година се бъхтят неуморно, блъскат си главите безспир, за да научат как ще завършат техните работи, които ги държат в такова притеснение и в такова възбуждение. Докато вие, точно обратното, сте вече в историята — заедно с мене! Колкото и да е печална моята история, колкото и да са ужасни събитията, ожесточени борбите, болезнени преживелиците: всичко е вече в историята, не се променя вече, не може повече да се промени. Разбирате ли? Закрепени сте завинаги и можете да се отпуснете и да наблюдавате как всяко явление следва послушно и напълно логично своята причина, как всяко събитие се развива точно и последователно във всяка своя подробност. Какво голямо удоволствие — удоволствието, което ни дава историята!

ЛАНДОЛФО

Ах, колко е хубаво! Колко е хубаво!

ХЕНРИХ IV

Хубаво е, но свърши! Сега, като знаете вече моята тайна — аз не бих могъл да продължа!

(Взема лампата, за да отиде да спи.)

Нито пък вие можете, щом досега не сте разбрали смисъла. А в мен всичко това вече предизвиква отвращение!

(Почти на себе си, със сдържан яростен гняв.)

По дяволите! Трябва да я накарам да съжалява, че е дошла тук! И ми се маскирала като тъща... А той като монах-абат... И ми довели

лекар, за да ме изследва... И се надяват навярно, че ще ме излекуват... Шутове! Какво желание имам да си доставя удоволствието да зашлевя поне веднъж — него! Бил известен фехтовчик? Ще ме прободете... Но ще видим, ще видим...

Чува се чукане на вратата в дъното.

ХЕНРИХ IV

Кой е?

ГЛАСЪТ НА ДЖОВАНИ

Deo gratias!^[1]

АРИАЛДО

(доволен, че шегата може да продължи)

Аха, това е Джовани! Джовани, който идва всяка вечер, за да играе ролята на монах!

ОРДУЛФО

(като него потрива ръце)

Да! Да! Да го оставим да играе, да го оставим да играе!

ХЕНРИХ IV

(веднага, строго)

Глупак! Видяхте ли! Защо? За да се поглумиш зад гърба на един беден старик, който върши всичко от привързаност към мене?

ЛАНДОЛФО

(към Ордулфо)

Трябва да бъде като наистина! Не разбираш ли?

ХЕНРИХ IV

Точно тъй! Като наистина! Защото само тъй истината не е подигравка!

(Отива да отвори вратата и поканва Джовани да влезе. Той е облечен като скромен монах, със свитък пергамент под мишница.)

Влезте, влезте, отче!

(След това възприема тон на трагична сериозност и мрачно озлобление.)

Всички благоприятни за мен документи от моя живот и от моето кралство бяха унищожени съзнателно от враговете ми: останал е само този животопис — спасил се от унищожение, написан от един скромен монах, предан на мен, а вие искате да му се надсмееете?

(Обръща се с обич към Джовани и го кани да седне при масата.)

Седнете, отче, седнете тук. Ето лампата до вас.

(Поставя до него лампата, която е държал до този момент.)

Пишете, пишете!

ДЖОВАНИ

(разгъва свитъка пергамент и се готви да пише под диктовка)

Ето, готов съм, ваше величество!

ХЕНРИХ IV

(диктува)

Декретът за мир, издаден в Майнц, допринесе полза на нищите и добрите, като навреди на злите и господарите.

Завесата започва да се спуска.

ХЕНРИХ IV

(диктува)

На бедните донесе изобилие, а на могъщите нищета и глад...

Завеса

[1] Слава на бога! (лат.) — Б.пр. ↑

ТРЕТО ДЕЙСТВИЕ

Тронната зала е тъмна. Сред мрака едва се различава задната стена. Платната на двата портрета са махнати и на тяхно място, между рамките, които са останали, са се вмъкнали точно в позата на самите фигури Фрида — нагласена като Тосканската маркиза (каквато я видяхме във второ действие) и Карло ди Ноли, преоблечен като Хенрих IV. При вдигането на завесата за миг сцената изглежда празна. Отваря се вратата вляво и влиза Хенрих IV, държащ лампата за халката в горния край. Той е обърнат навън към четиримата младежи, за които се предполага, че са в съседната зала заедно с Джовани, както в края на второ действие.

ХЕНРИХ IV

Не, останете: сам ще се съблека. Лека нощ.

Затваря вратата и се придвижва тъжен и изморен, прекосявайки залата към втората врата вдясно, която води към неговите покои.

ФРИДА

(цом вижда, че той едва е прекосил и малко задминал равнището на трона, промълвя от нишата тихо, с глас, почти секнал от страх)

Хенрих...

ХЕНРИХ IV

(при този глас се спира като ударен подло с кама в гърба, обръща ужасено лице към стената в дъното и понечва да вдигне инстинктивно ръце, сякаш за да се запази)

Кой ме зове?

(Това не е въпрос, а по-скоро стон, който избликва в тръпката на ужас и не очаква отговор от мрака и зловецата тъмнина на залата, която внезапно му всява подозрението, че наистина е луд.)

ФРИДА

(при тази реакция на ужас, не по-малко изплашена от ролята, която се е съгласила да играе, повтаря по-силно)

Хенрих...

(Ала издава малко глава от нишата към другата ниша, като все пак желае да продължи ролята, която ѝ е поверена.)

ХЕНРИХ IV

(надава вик: изпуска лампата, обгръща главата си с ръце и понечва да избяга)

ФРИДА

(скача от нишата върху цокъла и закрещява като луда)

Хенрих!... Хенрих!... Страх ме е!... Страх ме е!...

И докато Ди Ноли скача на свой ред на цокъла и после на земята и притичва при Фрида, която продължава да вика и е готова да припадне, в залата от лявата врата нахълтват всички: Докторът, маркиза Матилда — и тя облечена като Тосканската маркиза, Тито Белкреди, Ландолфо, Ариалдо, Ордулфо, Бертолдо, Джовани. Някой от тях запалва осветлението в залата: странна светлина, излъчвана от скрити в тавана крушки, осветяващи сцената само по време на действието. Другите притичват усърдно, за да подкрепят и утешат Фрида, без да се грижат за Хенрих IV, който след мига на ужас, все още целият разтреперан, остава да гледа изумен това неочаквано нахлуване. Фрида трепери и хълца, мъчи се да се освободи от ръцете на своя годеник. Всички говорят объркано.

ДИ НОЛИ

Не, не Фрида... Ето аз съм тук... Тук съм, заедно с тебе!

ДОКТОРЪТ

(притичва заедно с другите)

Стига! Стига! По-нататък опитът е безполезен...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Излекуван е, Фрида! Ето! Излекуван е! Виждаш ли?

ДИ НОЛИ

(удивен)

Излекуван?

БЕЛКРЕДИ

То беше на шега! Бъди спокойна!

ФРИДА

(както по-горе)

Не! Страх ме е! Страх ме е!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Но от какво? Погледни го! То не е било вярно! Не вярно!

ДИ НОЛИ

(както по-горе)

Не е вярно ли? Какво говорите! Излекуван ли е?

ДОКТОРЪТ

Тъй изглежда! Колкото за мене...

БЕЛКРЕДИ

Да, разбира се! Те ни казаха!

(Сочи четиримата младежи.)

МАРКИЗА МАТИЛДА

Да, излекуван от много време! На тях го е доверил!

ДИ НОЛИ

(сега повече възмутен, отколкото удивен)

Но как тъй? Нали до преди малко...

БЕЛКРЕДИ

Играл е комедия, за да ти се надсмее зад гърба, а също и на нас, които съвсем добросъвестно...

ДИ НОЛИ

Възможно ли е? Дори се е надсмял и на сестра си преди нейната смърт?

ХЕНРИХ IV

(гледа ту единия, ту другия, сгърчен под обвиненията и порицанията заради онова, което другите отсъждат като негова жестока шега, сега вече разобличена. Той показва с блясък в очите, че обмисля отмъщение, което още не може да види ясно поради възмущението, кипнало в гърдите му. При последните думи, наранен, той се изправя с ясното разбиране, че трябва да възприеме като истина измислицата, която подло са му устроили. Извиква на племенника си)

Е, хайде де! Продължавай!

ДИ НОЛИ

(замаян от вика)

Какво да продължа?

ХЕНРИХ IV

Не само „твоята“ сестра е умряла!

ДИ НОЛИ

(както по-горе)

Моята сестра ли? Аз говоря за твоята, която ти принуждаваше до края да се представя тук като твоя майка, Агнеса!

ХЕНРИХ IV

А не беше ли „твоя“ майка?

ДИ НОЛИ

Моята майка, моята майка именно!

ХЕНРИХ IV

Ала тя е мъртва, твоята майка, за мене — „мъртвия и далечния“! Ти току-що слезе росен-росен оттам!

(Сочи нишата, от която Ди Ноли е скочил.)

И откъде знаеш ти дали не съм я оплаквал скришом дълго, дълго, макар и облечен тъй?

МАРКИЗА МАТИЛДА

(поражена, гледа другите)

Какво говори той?

ДОКТОРЪТ

(на когото е направило силно впечатление държането на Хенрих IV, наблюдавайки го)

Внимателно, внимателно, моля ви се!

ХЕНРИХ IV

Какво говоря ли? Питайте всички дали Агнеса не е била майка на Хенрих IV!

(Обръща се към Фрида, сякаш тя наистина е Тосканската маркиза.)

Вие, маркизо, би трябвало да знаете това, струва ми се!

ФРИДА

(все още изплашена, притиска се все повече към Ди Ноли)

Не! Аз не! Аз не!

ДОКТОРЪТ

Ето бълнуването се връща... По-внимателно, господа, по-внимателно!

БЕЛКРЕДИ

(възмутен)

Какво бълнуване, докторе! Не виждате ли — той отново почва да играе своята комедия!

ХЕНРИХ IV

(веднага)

Аз? Вие напуснахте онези две ниши; той се е изправил пред мен като Хенрих IV...

БЕЛКРЕДИ

Но престанете най-после с тази зла шега!

ХЕНРИХ IV

Кой каза зла шега?

ДОКТОРЪТ

(към Белкреди, силно)

Не го предизвиквайте, за бога!

БЕЛКРЕДИ

(без да му обръща внимание, още по-силно)

Но те всичко ми казаха!

(Сочи четиримата младежи.)

Те! Те!

ХЕНРИХ IV

(обръща се и ги изглежда)

Вие? Вие ли казахте зла шегата?

ЛАНДОЛФО

(смирено и объркано)

Не... в действителност казахме, че сте оздравял!

БЕЛКРЕДИ

И затова стига толкова! Край!

(Към маркиза Матилда.)

Не ви ли изглежда нетърпима детинщина, че сте се маскирали така, маркизо,

(сочи Ди Ноли)

а и вие също?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Я млъкнете! Как може да мислите за дрехите сега, когато той наистина е излекуван?

ХЕНРИХ IV

Излекуван, да! Аз съм излекуван!

(Към Белкреди.)

Аха, но няма да приключим бързо, както ти си мислиш!

(Хвърля се срещу него.)

Знаеш ли, от двадесет години никой не е посмял да се появи пред мене тук, облечен като тебе и този господин?

(Сочи Доктора.)

БЕЛКРЕДИ

Зная! Разбира се, зная! И тъкмо затова аз тази сутрин се явих пред тебе облечен като...

ХЕНРИХ IV

Да, като монах!

БЕЛКРЕДИ

И ти ме взе за Пиетро Дамиани! А аз изобщо не се засмях именно защото вярвах...

ХЕНРИХ IV

Че съм луд! И сега ти става смешно, като виждаш нея предрешена тъй, сега, когато знаеш, че съм излекуван? И все пак ти би могъл да си помислиш, че в моите очи нейният вид сега...

(Прекъсва с изблик на възмущение.)

Ах!

(И веднага се обръща към Доктора.)

Вие сте лекар, нали?

ДОКТОРЪТ

Аз, да...

ХЕНРИХ IV

И вие я маскирахте като Тосканската маркиза? Знаете ли, докторе, рискувахте за миг да върнете мрака в мозъка ми? За бога, та малко ли е портретите да заговорят, да изскочат от рамките си...

(Съзерцава Фрида и Ди Ноли, после гледа Маркизата и накрая — дрехите, в които е облечен.)

Ех, прекрасно замислено... Две двойки... Прекрасно, отлично, докторе: за един луд...

(Посочва бегло с ръка Белкреди.)

На него всичко това сега му се струва някакъв неуместен карнавал, нали?

(Обръща се да го погледне.)

И смятате, че аз сега трябва да хвърля вече моите карнавални одежди, за да дойда с тебе, нали?

БЕЛКРЕДИ

С мене! С нас!

ХЕНРИХ IV

Къде, в клуба ли? Във фрак и бяла вратовръзка? Или да се приберем в къщи и двамата заедно с маркизата?

БЕЛКРЕДИ

Където искаш! Извинявай, да не желаеш да останеш тук, та да продължиш — вече сам — това, което е било някога злощастна шега в един карнавален ден? Наистина невероятно, невероятно е как си могъл да постъпиш тъй след своето оздравяване!

ХЕНРИХ IV

Да, наистина. Но ти не разбираш ли? Когато паднах от коня и си ударих главата, аз наистина полудях, не зная точно за колко време...

ДОКТОРЪТ

Ах, чуйте, чуйте! И дълго време ли трая?

ХЕНРИХ IV

(бързо към Доктора)

Да, докторе, дълго. Около дванадесет години.

(И веднага се обръща към Белкреди.)

Да не знаеш, драги мой, всичко, което след този карнавален ден се е случило с вас, а не с мене, да не знаеш как са се изменили нещата, какви са станали приятелите, които ми изневериха, какво място са заели другите, например... вместо тебе в сърцето на жената, която си обичал... Едни са починали, други — изчезнали... Всичко това, разбираш ли? За мене всичко това не беше шега, както ти се струва!

БЕЛКРЕДИ

Не! Не казвам за тогава! Аз имам пред вид после!

ХЕНРИХ IV

Ах, тъй ли? После! Един ден...

(Прекъсва и се обръща към Доктора.)

Много интересен случай, докторе! Изследвайте ме, изследвайте ме добре!

(Говорейки, трепери цял.)

От само себе си повредата ей тук...

(докосва челото си)

кой знае как... се излекува. Отварям очи малко по малко и отначало не разбирам дали всичко е сън или действителност. Но не: буден съм — докосвам един предмет, после друг и започвам ясно да виждам... Ах! Както казва той:

(намеква за Белкреди)

да хвърлим тогава карнавалния костюм! Този кошмар! Да отворим прозорците, да вдъхнем живота! Навън! Навън, да изтичаме навън!

(Разпалеността му отведнъж секва.)

Накъде? И аз да правя какво? Да се покажа, за да ме сочат с пръст скришом като Хенрих IV, и то не както тук, а в живота, под ръка с тебе, сред скъпите си приятели?

БЕЛКРЕДИ

Но защо? Какво говориш? Как така?

МАРКИЗА МАТИЛДА

Кой би посмял? За нищо на света... Та то беше нещастен случай!

ХЕНРИХ IV

Но нали и преди това вече всички ме смятаха за луд!

(Към Белкреди.)

И ти го знаеш! Ти, дето повече от всички се настървяваше срещу всеки, който се опитваше да ме защити!

БЕЛКРЕДИ

Хайде стига, то беше на шега!

ХЕНРИХ IV

Я погледни косите ми!

(Показва му бели коси по тила си.)

БЕЛКРЕДИ

И моите са посивели!

ХЕНРИХ IV

Да, с тази разлика, че моите са посивели тук, докато съм бил Хенрих IV, разбираш ли? И дори не бях забелязал, че се прошарват. Един ден, като отворих очи, забелязах отведнъж и преживях ужас, защото веднага разбрах, че не само косите, а всичко е посивяло по същия начин, че всичко е рухнало, че всичко е свършило. И това значеше да пристигна с вълчи глад на един банкет, който вече е раздигнат.

БЕЛКРЕДИ

Ех, извинявай, но другите...

ХЕНРИХ IV

(веднага)

Зная, не са могли да чакат моето оздравяване, дори и ония, които зад мене пришпориха до кръв оседлания ми кон...

ДИ НОЛИ

(на когото тези думи произвеждат силно впечатление)

Какво, какво?

ХЕНРИХ IV

Да, пришпориха го предателски, за да причинят падането ми!

МАРКИЗА МАТИЛДА

(веднага, ужасена)

Но аз едва сега научавам това!

ХЕНРИХ IV

И то трябва да е било на шега!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Но кой го стори? Кой яздеше след нашата двойка?

ХЕНРИХ IV

Няма значение! Зад нас язدهа всички ония, които продължиха банкета и които вече ми бяха оставили само огризки, маркизо, от своето постно или блажно състрадание или залепнала на дъното на мръсната чиния — някоя кост от угризение. Не, благодаря!

(Обръща се внезапно към Доктора.)

И тогава, докторе — вижте там дали случаят не е наистина нов в анализите на лудостта! — предпочетох да си остана луд. И без това тук всичко беше готово и приготвено за това блаженство от нов вид: да изживея — с най-ясно съзнание — моята лудост и да си отмъстя по този начин на един камък, който ми беше разбъркал мозъка! Да облека отново самотата — тази тук, — която ми се струваше тъй жалка и безцветна, когато прогледнах, да я облека веднага и още по-бляскаво с всички цветове и с разкоша на оня далечен карнавален ден, в който вие

(гледа маркиза Матилда и ѝ сочи Фрида)

ето ви там — триумфирахте! Да застава всички ония, които ми се представят, да продължат да играят — сега вече под мое ръководство — някогашния прословут маскарад, който е бил за вас, но не и за мене, едnodневна шега! Да го продължа завинаги — и вече не като шега, не, а като действителност, действителността на една истинска лудост: всички маскирани тук и тронната зала, и тия мои четирима тайни съветници, които, разбира се, ме предадоха!

(Обръща се към тях веднага.)

Бих желал да зная какво спечелихте, като издадохте, че съм излекуван! Щом съм здрав, няма да има повече нужда от вас и ще бъдете уволнени! Да се довериш на някого; виж, това значи да постъпиш като луд! Аха, но и аз сега на свой ред ще ви обвиня. Знаете ли? Тия четиримата бяха замислили да влязат и те в играта, да продължат заедно с мене шегата зад гърба ви.

(Избухва в смях. Макар и обезкуражено, се смеят и другите, но без маркиза Матилда.)

БЕЛКРЕДИ

(към Ди Ноли)

Ха, слушай... Браво на тях...

ДИ НОЛИ

(към четиримата младежи)

Вие?

ХЕНРИХ IV

Трябва да им простите! Тези дрехи

(разтърсва костюма, в който е облечен)

за мене наистина са карикатура, явна и умишлена, на другия карнавал, постоянния, ежеминутния, в който сме неволни палячовци,

(сочи Белкреди)

когато, без да знаем, се маскираме, за да приличаме на онова, което ни се струва, че сме. Извинете ги, те още не смесват костюмите с това, което са в действителност.

(Обръща се отново към Белкреди.)

Знаеш ли? Лесно се привиква. И човек започва да се разхожда в зала като тази най-естествено, като герой от трагедия. Вижте, докторе! Спомням си един свещеник — без съмнение беше ирландец, — истински хубавец. Той спеше на слънце през един ноемврийски ден, отпуснал ръка на облегалката на пейка в един градски парк: бе потънал в позлатеното блаженство на топлината, която за него без друго — за него, човека от севера — е изглеждала лятна. Можете да бъдете сигурни, че в онзи миг той не съзнаваше нито, че е свещеник, нито къде се намира. Той сънуваше! Кой знае какво сънуваше! Мина един палавник, който беше отскубнал някакво цвете заедно с коренчето му. Минавайки, го погъделичка по врата. Видях свещеника да отваря усмихнатите си очи, устата му се смееше в блажения смях на неговия безпаметен сън. Ала веднага той си възвърна сериозността, стегна се, както подхожда на неговия свещенически сан, и в очите му се върна същата онази сериозност, която вече сте видели в моите очи. Защото ирландските свещеници защитават сериозността на своята католическа вяра със същата ревност, с която аз защитавам свещените права на наследствената монархия. Аз съм нормален, господа: защото зная отлично, че се преструвам на луд тука, и съм напълно примирен! Бедата е за вас, които живеете вашата лудост, вълнувайки се, без да я съзнавате и без да я виждате.

БЕЛКРЕДИ

Я виж ти! Стигнахме до заключението, че лудите сме ние?

ХЕНРИХ IV

(с избухване, което се мъчи да потисне)

Но ако не бяхте луди — ти и тя заедно с тебе,

(сочи Маркизата)

щяхте ли да дойдете при мене?

БЕЛКРЕДИ

Да, да си кажа право, дойдох, защото вярвах, че лудият си ти.

ХЕНРИХ IV

(веднага изкрещява, сочейки Маркизата)

А тя?

БЕЛКРЕДИ

О, за нея не зная... Виждам, че е като омаяна от това, което приказваш... Очарована е от твоята „съзнателна“ лудост!

(Обръща се към нея.)

Маскирана, както сте сега, вие бихте могли и да останете тук, да изживеете лудостта, маркизо...

МАРКИЗА МАТИЛДА

Вие сте безсрамник!

ХЕНРИХ IV

(веднага, успокоявайки я)

Не се гневете! Не обръщайте внимание! Той продължава да ме предизвиква. При все че докторът го предупреди да не ме дразни.

(Обръщайки се към Белкреду.)

Но защо ти искаш да ме вълнува повече случилото се някога между нас и ролята, която ти изигра за моя неуспех с нея?

(Сочи Маркизата и се обръща после към нея, показвайки Белкреду.)

Той сега играе същата роля спрямо вас! Моят живот е този тук! Моят живот не е вашият! Вашият, в който сте остарели, аз не съм го живял!

(Към маркиза Матилда.)

Това ли искахте да ми съобщите, да ми докажете с вашата саможертва, с маскарада по съвет на доктора? О, много добре е замислено, както ви казах, докторе! „Какво сме били тогава, а? И какви сме сега?“ Но аз не съм луд по ваш модел, докторе! Аз отлично зная, че този

(сочи Ди Ноли)

не може да съм аз, защото аз съм Хенрих IV: аз, тук, от двадесет години, разбирате ли? Замръзнал в тази вечна маска! Тя ги е живяла

(сочи Маркизата)

и им се е наслаждавала тези двадесет години, за да стане — ето там — такава, каквато аз не мога да я позная вече — защото я познавам тъй!

(Сочи Фрида и се приближава към нея.)

За мене тя е винаги такава... Всички вие ми се струвате деца, които мога да уплаша.

(Към Фрида.)

И ти наистина се уплаши, скъпо дете, от шегата, която те бяха принудили да изиграеш, без да разбираш, че за мене тя не можеше да бъде тяхната шегата, а чудо: сън, който оживява в тебе както никога досега! Там ти беше образ — те те превърнаха в жива личност: ти си моя! Ти си моя! Моя! По право моя!

(Обгръща я с ръце и се смее като луд, докато всички крещат ужасени. Но когато притичват, за да изтръгнат Фрида, той се възправя страхотен и извиква на четиримата младежи.)

Задръжете ги! Задръжете ги! Заповядвам ви да ги задържите!

Четиримата младежи, смаяни, почти зашеметени, се опитват машинално да задържат Ди Ноли, Доктора, Белкреди.

БЕЛКРЕДИ

(освобождава се веднага и се хвърля към Хенрих IV)

Остави я! Остави я! Ти не си луд!

ХЕНРИХ IV

(мълниеносно измъква сабята, висеща на кръста на приближилия се Ландолфо)

Не съм ли луд? Ето ти тогава!

(И го пробожда в корема.)

Вик на всеобщ ужас. Всички се спускат да подкрепят Белкреди, възклицавайки объркано.

ДИ НОЛИ

Нарани ли те?

БЕРТОЛДО

Прободе го! Прободе го!

ДОКТОРЪТ

Аз ви предупреждавах!

ФРИДА

Господи, боже мой!

ДИ НОЛИ

Фрида, ела тук!

МАРКИЗА МАТИЛДА

Той е луд! Той е луд!

ДИ НОЛИ

Дръжте го!

БЕЛКРЕДИ

(докато го пренасят оттатък през вратата вляво, свирепо протестира)

Не! Не си луд! Не е луд! Не е луд!

Излизат от вратата вляво, викайки, и продължават да крещят, докато сред глъчката се чува един по-остър вик на маркиза Матилда, след което следва тишина.

ХЕНРИХ IV

(останал сам на сцената между Ландолфо, Ариалдо и Ордулфо, с премрежени очи, смазан от собствената си измислица, превърната в действителност, принудила го в един миг да извърши престъпление)

Сега вече, да... по принуда...

(събира ги около себе си, сякаш за да го защитят)

ще останем тук заедно... Заедно... и завинаги!

Завеса

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.